

EN DE BRAAMBOS VERTEERDE NIET

EPISODEN UIT DE GESCHIEDENIS DER SCHOTSE KERK

door

B. FLORIJN

Woord vooraf.

Tijdens de hitte der vervolging in Schotland in het jaar 1685 gebeurde het dat twee vrouwen veroordeeld werden tot de dood door verdrinking.

De ene, Margareth Lachlan, was een oude ervaren Christin. De andere, Margareth Wilson, nog slechts een kind van achttien jaar. Beiden werden gebonden aan een staak, bij eb opgericht in de zee. De oude Margareth het verst van de kust verwijderd, de jonge vrouw vrij dicht bij de oever. Toen het water steeg bij het komen der vloed, omspoelden de golven eerst de oude vrouw. De laatste dag haars levens had ze geen woord geuit. Was de zwaarte van haar lijden zo groot dat ze woordeloos was, of was misschien het verlangen naar de eeuwige rust en naar het lieflijk aangezicht van haar Meester zodanig, dat ze stil mocht gaan door de Jordaan des doods, ziende op de Overste Leidsman en Voleinder des geloofs, Jezus.

Wie zal het zeggen?

Toen de golven zich verhieven had ze het zwaar in haar lijden. Dit ziende, wendde een der vervolgers zich tot het achttienjarige kind, dat dit moest aanzien en honend zei hij tot haar: 'Margareth, wat denk je nu van haar? Nu?'

Toen antwoordde deze jonge vrouw, de doodstrijd van haar oude vriendin aanschouwend: 'Wat ik denk, ik zie Christus lijdende en strijdende in haar. Denk niet, dat wij de lijdens zijn, neen, het is Christus in ons, want niemand der Zijnen zendt Hij in de strijd voor eigen rekening'.

En dan breekt haar laatste jubel op aarde los en dan zingt ze te midden van de dood dat wondere lied uit de vijfentwintigste Psalm: "s Heeren goedheid kent geen palen, God is recht'.

Dit, Christus lijdende en strijdende in Zijn Kerk, is de sleutel tot de Schotse helden des geloofs.

We wilden in enkele boekjes iets meedelen over de geschiedenis der Schotse Kerk. Dat dit mogelijk is danken we in de eerste plaats aan de bereidheid van Mevrouw Doctor die ons gebruik liet maken van de bibliotheek van wijlen haar echtgenoot, waarvoor wij haar zeer hartelijk dank zeggen.

Ik dank een van mijn jongens, dat hij de onnauwkeurigheden heeft willen verbeteren.

Tenslotte wil ik met een enkele zin gewagen van de diepe vreugde die ik mocht ondervinden bij het lezen van deze 'Wonderen des Allerhoogsten'. Steeds weer werden deze verhalen volslagen nieuw voor mij.

Heere, moge Uw enige Zoon, Die Gij liefhebt, de gezegende Heere Jezus Christus, Die leed en streed in Zijn Kerk, geloofd en geprezen worde.

Gouda, augustus 1973.

B. Florijn.

1. De volle raad Gods (John Knox)

Ieder, die een weinig bekend is met de geschiedenis der Kerk in eigen land, weet, dat vooral in de 17e eeuw er een sterke verbondenheid des Geestes geweest is met de Schotse Kerk. We willen slechts herinneren aan de blijdschap die de uit Sluis verbannen predikant Jacobus Koelman ondervond in het vertalen van de werken der Schotse predikers. Over die blijdschap spreekt hij bij het vertalen van de brief van John Livingstone, die te vinden is achter de wonderschone overzetting van Samuel Rutherfords' brieven. Niet alleen bij Koelman vinden we een nauw contact met de Schotse predikanten — heeft hij niet mede de handen gelegd op het hoofd van Richard Cameron, toen de Schotse Kerk in Rotterdam hem henen zond naar zijn geboorteland, bij welke gebeurtenis de Schotse prediker Mac Ward, Camerons einde voorzegde — maar ook bij Teellinck en anderen vinden wij grote waardering.

In de 17e eeuw was het Schotland, dat in de praktijk der Godzaligheid de toon mocht aangeven. Daarna kwam dan de Nederlandse Republiek. Wel een hoogst merkwaardige tijd. Tegelijkertijd in Schotland en de Republiek de bloeitijd der Kerk. Toch ook wel onder totaal verschillende omstandigheden. In Schotland valt de bloeitijd der Kerk samen met grote vervolgingen, in de Republiek valt ze tijdens de grootste voorspoed. Ook dat laatste is dus mogelijk.

In dit boekje willen we iets vertellen over de gebeurtenissen in Schotland, verband houdend met de Reformatie. Het gaat hier dus om een tijdperk, dat loopt van ongeveer 1535 tot 1710.

In 1710 worden Schotland en Engeland een Unie. Dan is het Engeland dat de toon aan zal geven. Als begin van deze periode stelden we 1535, het optreden van George Wishart, een der eerste Reformatoren van Schotland.

Overzien we nu deze jaren van 1535 tot 1710, dan kunnen we die periode indelen zoals prof. Van Schelven dat doet in zijn prachtige boek over 'Het Calvinisme gedurende zijn bloeitijd', naar vier personen, die achtereenvolgens van het grootste belang zijn geweest voor Schotlands Kerk. Deze vier personen zijn: John Knox, Andrew Melville, Alexander Henderson en Wiliam Carstairs.

Eerst John Knox. Wie was John Knox?

Een man, in wie, ondanks hemzelf, het licht des Heeren wonderlijk straalde. Iemand, die leefde in een land, waar het, volgens Dr. Mac Crie, duisterder was dan waar ook elders. Iemand, die verkeerde tussen een geestelijkheid die een wel zeer schandaleus leven leidde; een geestelijkheid, die onbekend was met het Woord des Heeren.

Velen hunner hadden nooit enig ander hoofdstuk uit de Heilige Schrift gelezen dan alleen die gedeelten die in hun missaal te vinden waren. Ontucht werd veelvuldig bij hen aangetroffen. De kerken waren zeer verlaten in die tijd. En juist in die nacht gaat de Allerhoogste werken.

En op welk een ontzagelijke wijze. Ergens zegt een der latere Schotse leraars, de Godzalige David Dickson: 'Wat heeft de Heere toch een hoog gebouw gezet op een wel zeer laag fundament, wat heeft Hij toch uit een zeer lage eb een hoge vloed gemaakt, wat gaf Hij toch een overvloed uit een zeer groot gebrek'. In deze duisternis als nergens anders, plant de Heere de Banier des Kruises als in geen ander land.

John Knox mag daar het middel toe wezen. Maar hij had voorgangers. In dat land had een stervende Patrick Hamilton uitgeroepen, uitgeklaagd: 'Hoe lang o Heere, zal duisternis dit rijk overheersen?'

Patrick Hamilton, die dan gebonden staat op een brandstapel die maar niet door wil branden, waardoor zijn lijden ondragelijk schijnt. Het lijkt wel of Zijn Meester hem alleen laat lijden op deze voor zijn knecht toch wel zeer liefelijke dag, op de dag waarop hij mag uitjubelen: 'Heere Jezus, ontvang mijn Geest'.

Geplaagd door een Franciscaner monnik op een gruwelijke wijze. Steeds voegt deze de martelaar toe: 'Bekeer u, gij afvallige, roep tot Maria, zeg: 'Weest gegroet, koningin des

hemels'. Maar dan klinkt het uit de mond van de stervende Hamilton: 'Vertrek, val me niet lastig, boodschapper des duivels. Ik dagvaar u voor de rechterstoel van Jezus Christus.'

Zo ontslaapt hij liefelijk op de laatste februaridag van het jaar 1527. Verlaten van de mensen, maar omringd door zijn Meester. Liefelijk gedragen uit een oceaan van pijn. Met William Guthry zal hij gejubeld hebben: 'Al sterf ik ook krankzinnig, zo sterf ik nochtans in de Heere. Zalig zijn de doden die in de Heere sterven.'

Verder was daar ook geweest George Wishart. John Knox vertelt ons het een en ander over zijn leven. Hij noemt hem: die vriendelijke, zeer weisprekende, zeer edele, hoffelijke, bescheiden en wel zeer ontzaggelijke in vroomheid, geduld en liefde, George Wishart.

En het is geen wonder dat John Knox zo over hem spreekt, want hij heeft hem gevolgd en hij is met hem geweest. Hij heeft het werk van zijn Meester zo duidelijk in hem aanschouwd. Hij heeft hem gezien aan het einde zijns levens; verlaten, zoals eens zijn Meester verlaten was. Van ieder veracht, maar zijn Heere was bij hem. Hij heeft hem horen klagen, dat hij vermoeid was van de wereld, omdat die wereld zijn Meester moe was. Wishart, die als de profeet Elia klaagde: 'O Heere, hoe lang zal het zijn, dat Uw heilig Woord veracht wordt en dat mensen geen acht zullen geven op hun eigen zaligheid.' Die dan in zijn laatste predicatie/ het oordeel over Schotland uitsprekt met de woorden: 'Met vuur en zwaard zult ge geplaagd worden. Verjaagd en verstrooid zult ge worden, omdat ge niet hebt geweten noch hebt willen weten de tijd van Gods genadevolle bezoeking.'

Dat woord over het land dat hij lief had, over de mensen die naar hem luisterden met geheel hun hart. Hij had hen lief; hij keerde zich van hen af. Hij mocht zien in het liefelijk gelaat van zijn Meester. Tenslotte zendt dan George Wishart ook John Knox van zich zeggende: 'Eén is voldoende als offer.'

Op het schavot mag hij daarna zijn leven eindigen, uitroepend: 'O, Redder der Wereld, heb medelijden met mij. Wees mij genadig. Vader in de hemel, ik beveel mijn geest in Uw heilige handen.'

Zo wordt John Knox geleid tot de Zoon van God. Ook mede door het lezen' de werken van Augustinus. Wat een eenzaamheid moet er toch gehangen hebben rondom deze grote Kerkvader. Vrijwel alle Reformatoren hebben zijn werken gelezen met grote zegen. De kinderen der eenzame waren meer dan de kinderen der getrouwde, zegt de Heere. Op een merkwaardige wijze wordt enige tijd later John Knox tot het leraarsambt geroepen. Eens, als hij gezeten is onder de prediking van John Rough, leraar te St. Andrews, houdt deze een predikatie over de verkiezing van leraren. Daarin leert hij dan, dat de gemeente van de Heere Jezus Christus de macht heeft, diegene in wie zij ziet de vereiste gaven tot dit ambt, deze hiertoe te beroepen. Tevens wijst hij dan op de ontzetting, deze roeping geen gehoor te geven. Als hij daarna aan het einde van zijn predicatie komt, richt hij zich tot John Knox. De Heere zal hem deze gewezen hebben. Hij zal zijn tong bestuurd hebben. Zo zegt hij: 'Broeder, in de Naam van God en van Zijn Zoon Jezus Christus en in de naam van allen, die u nu roepen door mijn mond, gelast ik u deze heilige roeping niet te weigeren, maar ze aan te nemen, ter ere Gods, tot vermeerdering van het Rijk van Christus, tot stichting der broederen en ook tot troost van mijzelf, die gedrukt ben door velerlei arbeid.'

Dan kan John Knox naar zijn woning gaan. Daar sluit hij zich op. Toen bad en vastte hij. Geen lach vertoonde zich meer op zijn gelaat in die dagen. Hij gevoelde dat hij eens rekenschap zou moeten afleggen. Gebogen ging hij onder de zorg voor de onsterfelijke ziel zijner hoorders. Onder het feit, dat hij het volk de volle Raad Gods zou moeten laten horen, niets ervan terughoudend. In een tijd, waarin de satan rond ging als een briesende leeuw.

Maar dan gaat hij. Daar is geen twijfel meer. Daar is geen angst, geen weifeling. Dan daveret het over de Schotse landen: 'De roomse kerk is de synagoge des satans, hun hoofd, de paus, de mens der zonde.'

Dan komt de strijd en de vervolging. Slechts een enkele dag later wordt John Knox gevangen en gevoerd naar de galeien. Maar ook daar is geen angst, want de Meester is daar. Als men hem, als roeier vastgeklonken aan de roeibank, een Mariabeeld voorhoudt, opdat hij het vereren zal, grijpt hij het en zegt: 'Vermoei me daar niet mee. Zo'n afgod is vervloekt en daarom wil ik hem zelfs niet aanraken.' Daarna wierp hij het beeld in het water zeggend:

‘Laat onze dame nu zichzelf redden, ze is licht genoeg, laat haar zwemmen leren.’

Zo is het ook gebeurd op de galeien, dat eens toen hij doodziek was, zo ziek dat men het ergste vreesde en men in de verte de toren van St. Andrews waarnam, men hem vroeg, of hij de stad herkende, die zich aan de einder vertoonde. Hij antwoordde: ‘Ja, ik herken ze zeer wel, want ik zie aan de torenspits dat het de plaats is, waar God voor het eerst mijn mond opende in het openbaar, tot Zijn eer en ik ben er tenvolle van verzekerd, hoe ziek ik nu ook ben, dat ik niet sterven zal, alvorens ik met mijn tong Zijn Goddelijke Naam daar verheerlijkt zal hebben op dezelfde plaats.’

Later vrijgelaten begeeft hij zich naar Engeland. Enige jaren kan hij daar in betrekkelijke rust verblijven tijdens het bewind van de Godvruchtige koning Eduard 8.

In deze jaren komt hij tot een huwelijk en woont hij enige tijd in Berwick. Hij werkt met al de kracht die in hem is, spaart tijd noch moeite. Predikt dagelijks het Evangelie, studeert, wordt veelvuldig geraadpleegd in allerlei zaken. Een zware tijd. Zelf zegt hij ervan: ‘Ik was geteisterd naar ziel en lichaam’.

Lang duurt ook de rust in Berwick niet. Eduard 8 sterft op zeer jeugdige leeftijd en wordt opgevolgd door zijn zuster Maria de Bloedige.

John Knox verlaat nu Engeland om zijns levens wil. Na enige omzwervingen komt hij te Genève. Daar ontmoet hij Calvijn. Rust in razernij. Calvijn, die in zijn laatste brief aan zijn oude vriend Farel schrijft: ‘Het is mij genoeg, dat ik in Christus leef en sterf, die voor de Zijnen gewin is in leven en dood’.

Wat zal John Knox daar uitgerust zijn. Een deel der gemeente wordt aan zijn zorg toevertrouwd. De rustigste tijd zijns levens. Twee zoons worden hem geboren. Liefde omringt hem. Met zijn collega’s leeft hij als broeders tesamen. Genève, nooit is het meer uit zijn geheugen verdwenen. Kort voor zijn dood, als hij oud is, verlangt hij er naar zijn leven daar te eindigen. ‘Genève, de beste Christelijke schuilplaats, waarheen men kan vlieden. De meest volmaakte school van Christus ooit geweest hier op aarde, sinds de dagen der Apostelen’.

‘In andere plaatsen, ik belijd het, wordt Christus in waarheid gepredikt, maar een plaats, waar zodanig de manieren en de regels des levens, en waar de Godsdienst zo oprecht hervormd is als in dit Genève, heb ik nergens elders aanschouwd.’

Slechts een enkel jaar mag hij er verblijven. Er komt een roeping uit Schotland. John Knox legt deze roeping Calvijn voor en deze deelt hem als zijn gevoel mee, dat Knox niet mag weigeren, opdat hij zich niet gedrage als een opstandeling jegens de Heere en als een ondankbare jegens zijn volk. En dan gaat John Knox naar Schotland. Daar zal hij nu zijn grote strijd moeten strijden. Een strijd die uitzichtlozer is dan ooit.

Enige Protestantse edelen hebben juist de toen regerende regentes verzocht, dat ook hun leraren het Woord des Heeren in het land mogen verkondigen. Het antwoord dat zij ontvangen is niet moedgevend. De regentes zegt tot hen: ‘Allen zal ik verbannen, al zouden zij even waarachtig prediken als de Heilige Paulus zelve’. Inderdaad, John Knox kan getuigen: ‘Satan woedt tot het uiterste’.

Maar hij gaat. En dan begint die ontzagelijke worsteling om het behoud van het volk. Een strijd in alle hevigheid. Onverzoenlijk. Daar kan geen tolerantie zijn. ‘De beste manier om de roeken het terugkeren te verhinderen is hun nesten te vernielen’ zegt John Knox. En de Heere zegent zijn arbeid. De oogst is wondergroot. De hervormer kan schrijven: ‘De dorst van het arme volk, zowel als die der edelen is zeer groot, hetwelk mij ervan verzekert, dat Christus hier in het Westen zal triomferen.’

Maar de vijandschap tegen het werk en de knecht des Heeren is niet minder groot. Een beloning wordt uitgelooft voor degene, die John Knox van het leven zal beroven. Steeds heviger wordt de strijd. Schotland wordt verdeeld in twee kampen. Maar dan komt de Heere en hij neemt het leven der regentes.

Nu kan er tijdelijk een verdrag volgen. De vijandelijkheden worden gestaakt. Een korte tijd van vrede is er. John Knox en zijn vrienden haasten zich om in deze korte tijd de Organisatie der Kerk ter hand te nemen. Het ‘First Book of Discipline’ verschijnt. Daarin

worden het ambt van leraar geregeld. Tevens wordt de opvoeding ter hand genomen. Zo ontvangt de Schotse kerk haar Organisatie. Juist op tijd. Want de strijd zal heviger worden.

De nieuwe vorstin, Mary Stuart, komt uit Frankrijk om zelf het bewind in handen te nemen. Fel dienaars van haar kerk, moedig, begaafd en 'met voldoende schoonheid om de wereld in verrukking te brengen'. Tevens echter een vrouw, die de Schotse Calvinisten krenkte tot in het diepst van hun ziel, door de gezongen missen in haar paleis, door haar dwaasheden op de Sabbath, door haar dansen tot diep in de nacht, door haar ronddolen, verkleed als man in de sloppen en stegen en door haar kaarten tot in de morgenstond'.

Slechts één doel kent ze. Het omverwerpen der Reformatie in Schotland en dat zo snel mogelijk. Daarom weigert ze het Verdrag te erkennen. Haar doel zal ze bereiken, geen middel is er waarvoor ze terugschrikt. Van nu af aan gaan moord en doodslag heersen in de Schotse politiek. Plechtig wordt de mis in haar paleis gecelebreerd.

Het doet John Knox zeggen: 'Een mis doet het land meer kwaad, dan tienduizend vijandelijke soldaten.' Een poging tot het weer opnieuw invoeren der Roomse godsdienst. Juist nu. Nu in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden de brandstapels loeien. Nu de vervolging in Frankrijk op zijn hevigst is. Nu er in Spanje geen mogelijkheid is om des Heeren Aangezicht te zoeken. Met deze ontzettende feiten als achtergrond moet men het optreden van John Knox zien. Zo wordt hij geroepen naar het hof. Hij zal zich hebben te verantwoorden. En hij gaat als eens de profeet des Heeren Elia. Dan volgen de gesprekken tussen vorstin en onderdaan. Tussen Mary Stuart en de Schotse hervormer. Twee krachtige persoonlijkheden, die elkaar geen duimbreed wensen toe te geven. Dan zegt Koningin Mary Stuart op wrevelige toon, nadat zij John Knox aangehoord heeft: 'Ik denk, dat mijn onderdanen u zullen gehoorzamen en niet mij'. Dan antwoordt John Knox: 'Daar beware de Heere ons voor. Beide, vorstin en onderdaan moeten Gode gehoorzaam zijn. 'Mary vervolgt dan: 'Ik wil de kerk van Rome verdedigen, want dat is voor mij de ware kerk.' John Knox antwoordt: 'Uw wil speelt geen rol mevrouw, zomin als uw gedachten de roomse hoer maken tot de ware Kerk van de Heere Jezus Christus.' Verder gaat Mary: 'Mijn geweten zegt het mij anders.' Dan klinkt het tot haar: 'Geweten, mevrouw, vereist kennis en ik vrees, dat gij de rechte kennis niet bezit.' Maar Mary Stuart geeft zich niet gewonnen: 'Gij legt de Schrift zo uit en anderen weer anders, wie moet ik geloven?' Dan klinkt het antwoord: 'Gij zult God geloven, Die helder spreekt in Zijn Woord.' Nieuwe maatregelen worden genomen. Zo worden de kerkelijke goederen voor tweederde toegewezen aan de roomse priesters en het resterende derde gedeelte wordt verdeeld tussen het hof en de protestantse leraren. Hierdoor wordt het onmogelijk deze leraars te onderhouden. John Knox merkt er over op: Ik zie dat tweederde vrijwillig gegeven wordt aan de duivel en een derde deel tussen God en de duivel verdeeld.'

Eens, als tijdens zo'n gesprek de vorstin in tranen uitbarst en als ook de Protestantse Edelen John Knox verwijten maken over zijn handelwijze, klinkt het hen toe: 'Nooit heb ik vreugde in het verdriet van anderen en het valt mij zwaar mijn eigen jongens te kastijden, wanneer ze dat nodig hebben, maar het valt mij lichter de tranen van een vorstin te verdragen, dan mijn consciëntie te verwonden en het Gemene Best door mijn stilzwijgen te verraden.'

Als hij dan het paleis wordt uitgedreven en buiten de Koninklijke zaal de hofdames der vorstin hem bespotten, klinkt het tot hen: 'O schone dames, hoe heerlijk zou het leven zijn, dat gij leeft, indien het altijd duurde en wanneer wij eindelijk met al deze opsmuk de hemel konden binnengaan. Echter, eer wij er aan denken, komt de nare dood en overvalt ons, of wij het willen of niet en dan beginnen akelige wormen hun werk aan dit vlees.' Hij laat door des Heeren grote Genade, de mensen geen leven naast het leven in dienst des Heeren.

Een volgende keer wordt hem verweten, dat hij gezegd heeft, dat de vorstin heult met de vijanden des lands. Hierover aangevallen zegt hij: 'Uwe Majesteit, de papisten zijn de doodsvijanden van al degenen, die het Evangelie van Jezus Christus belijden. En gij steunt hen. Ik bevestig, dat de pestilente papisten, die Uwe Majesteit opzetten tegen deze arme mensen, zonen des duivels zijn, die daarom moeten gehoorzamen aan de wensen huns vaders, die een leugenaar en een doodslager is van den beginne.'

Als men hem dan verwijt dat hij de vorstin beledigt, zegt hij: 'Majesteit, buiten de kansel acht ik, dat weinigen gelegenheid hebben zich aan mij te stoten, maar op de kansel ben ik

geen meester van mijzelf, maar moet ik gehoorzamen Hem, Die mij gebiedt recht uit te spreken en geen vlees op aarde te vleien.'

Als John Knox tenslotte van vrijwel iedereen verlaten is, wordt de vorstin al driester in haar optreden. Opnieuw treedt ze in een huwelijk, nu met de edelman Darnley, die, naar de gelegenheid zich voor doet, beurtelings rooms en protestant is.

Zo begeeft hij zich eens op een Sabbath naar de kerk waar John Knox het Woord des Heeren zal bedienen. In pracht en praal zet hij zich neder in zijn troon. Die morgen verkondigt John Knox het Woord des Heeren uit Jesaja 26 13: 'Heere onze God! Andere heren, behalve Gij, hebben over ons geheerst; doch door U alleen gedenken wij Uws Naams.'

In zijn preek haalt hij dan de Woorden uit de Heilige Schrift aan, die zeggen wat er geschiedt als de vorst des lands een kind is en wanneer vrouwen heersen. Verder spreekt hij over de straf, die Achab ontving, omdat hij zijn goddeloze vrouw Izebel niet bestrafte.

Zo kan Darnley in vol ornaat naar zijn paleis, briesend van nijd.

John Knox wordt diezelfde dag nog naar het paleis geroepen en hem wordt verboden het Woord des Heeren te bedienen zolang de vorstin en vorst in Edinburgh vertoeven. De tijd gaat verder. Na een korte tijd is ook Darnley bij de vorstin uit de gratie en wordt hij met medeweten van zijn eigen vrouw vermoord. Daarna trouwt Mary Stuart, de vorstin, met de moordenaar van haar vorige echtgenoot, met de edelman Bothwell. Maar nu wordt het de toch wel zeer koningsgezinde Schotten al te erg en Mary Stuart moet afstand doen van haar troon. Haar zeer jonge zoon zal haar opvolgen. Een regent wordt benoemd. Murray, één der hoogste edelen uit Schotland. Maar belangrijker dan dit is dat hij de Heere vreest met zijn ganse hart. John Knox zegt van hem: 'Zijn gezin was meer een kerk, dan een hof.'

Nu gaat de wildernis bloeien als een roos onder het zeer krachtige bewind van de regent. Helaas, slechts drie jaar lang. Dan is er een moordenaar en aan het gezegende leven van regent Murray is een einde. Een ontzettende slag voor de oude John Knox. Hij had zich verlustigd in de weldaden des Heeren. De Kerk des Heeren had zich wonderlijk mogen verheugen. En nu dat abrupte einde.

Als de hervormer zijn dagelijkse predicatie houdt in St. Giles klaagt hij: 'O God, in welk een ellende en verwarring vond hij dit rijk en tot welk een rust en vrede mocht hij het brengen. Uw beeld, o Heere, scheen zo helder in hem, zodanig dat de duivel en de slechten, wier vorst de satan is, dit niet konden verdragen en daarom, om onze zonden en onze ondankbaarheid te straffen, Heere, (want wij achten, Uw gave niet op de juiste waarde) daarom hebt Gij toegelaten, dat hij tot onze grote droefheid viel in de handen der wrede en verraderlijke moordenaars. Hij is in de rust Heere en wij zijn gelaten in een ontzettende ellende.' Een enkele dag later leidt John Knox de begrafenisdienst en dan predikt hij over het aangrijpende woord: 'Zalig zijn de doden, die in de Heere sterven.'

Een korte zeer heldere lichtglans over Schotland en daarna duisternis en verwarring. Weer vindt er een ontzettende gebeurtenis plaats. Mede door de verwarring, die volgt en de ellende, die zich opstapelt, krijgt John Knox een beroerte. De vijand juicht en ziet het einde. Maar toch juicht ze nog te vroeg.

Op de Sabbath predikt de oude hervormer weer het Woord des Heeren, zij het in uiterste zwakheid. Nog is de maat van het lijden voor John Knox niet vol. Aan het einde zijns levens moet hij wijken uit Edinburg. Zijn toevlucht vindt hij dan in St. Andrews. De bedoeling zal hij er wel niet van gezien hebben. En toch wordt het werk van de totaal uitgeputte knecht des Heeren ook in St. Andrews rijk gezegend.

Daar was een jongen. Hij studeerde er aan de universiteit op zeer jeugdige leeftijd. Toen predikte John Knox daar oud en der dagen zat. Maar hij verkondigde de Lof des Heeren. Sabbath aan Sabbath onderwees hij de inwoners van St. Andrews uit de profeet Daniël.

Die jongen, James Melville, vertelt het ons. Master Knox was soms zeer moe. Dan rustte hij uit in de tuin van de universiteit, en riep hij ons, studenten, tot zich en dan zegende hij ons en vermaande ons de Heere en Zijn Werk in ons land te kennen en bij de zaak des Heeren te blijven, onze tijd wel te besteden en de goede raadgevingen en vermaningen en het voorbeeld van onze leraren op te volgen. Dan bad die oude profeet met hen. Ook als John Knox predikte was James Melville daarbij tegenwoordig. Hij zegt ervan: 'Ik had mijn gereedschap

en opschrijfboek bij mij en schreef dan die dingen, die ik begrijpen kon, op. In de opening van zijn tekst, gedurende een half uur, bleef hij kalm, maar als hij begon aan de toepassing kreeg hij zo'n vat op mij, dat ik begon te beven en geen pen meer vast kon houden om te schrijven.' John Knox, door de Heere gezegend tot het einde toe. En ook wordt hij, als hij reeds te zwak is om te reizen, toch nog weer terug geroepen naar Edinburg. De Heere zal Zijn kind niet eindeloos kastijden. Hij zal hem tot Zich nemen met de heerlijkheid, die hij mocht bezitten. Dan, weer terug bij zijn gemeente, komt het einde.

Hoe dichterbij John Knox mag komen aan het einde van zijn loopbaan, hoe meer hij mag zien op de Opperste Leidsman en Voleinder des geloofs, Jezus. Hoe meer hij Hem aan schouwt, hoe groter het verlangen wordt om ontbonden en met Christus te zijn. 'John Knox, dienstknecht van Jezus Christus, nu vermoeid van de wereld en dagelijks uitziende naar de aflossing van zijn aardse tabernakel.' 'Heere, laat mijn verlangen gematigd worden door uw Heilige Geest.' Dan weer zucht hij: 'Broeders, roep voor mij uit, dat het Gode mogen behagen een einde te maken aan mijn lange en smartelijke strijd. Aan U, o Heere, beveel ik mijn geest. o God, heb toch medelijden met Uw Kerk in dit koninkrijk.'

De laatste regels, die hij schrijft, dienen ter aanbeveling van een predicatie van een der oudste Schotse leraars, Daniël Ferguson, leraar te Dufermline. Aangrijpend schrijft hij dan: 'John Knox, met mijn dode hand, maar met een verheugd hart, looft de Heere, dat Hij in Zijn genade, nog zulk een licht gelaten heeft in deze tijd van zo'n grote verberging van Zijn Aangezicht.' Grote verberging, toen? Toen de Heere Zijn Geest zo mild uitstortte. John Knox klaagt het uit. Als de waarneming van de dienst des Heeren voor hem onmogelijk wordt, smeekt de oude zieke Schotse hervormer om een opvolger. James Lawson uit Aberdeen wordt beroepen tot grote vreugde van John Knox. In zijn brief aan hem schrijft hij: 'Kom, opdat wij te samen mogen spreken over Hemelse zaken, want op aarde is geen vastheid met uitzondering van de Kerk van Jezus Christus, welke Kerk altijd is een strijdende Kerk onder het Kruis.' In een P.S. volgt dan nog: 'Broeder, haast u, opdat ge niet te laat kome.'

Toch is het einde er nog niet. De diepste smart zal John Knox nog moeten doormaken. Uiterste droefenis alvorens de eeuwige blijdschap. Daar komt eerst het bericht van de Parijse Bloedbruiloft tot hem. In Parijs stroomt het bloed van Gods kinderen door de straten. De kinderen des Heeren. Velen hunner zijn persoonlijke vrienden van John Knox. Daar wordt ook Admiraal de Coligny vermoord. Met zijn laatste kracht beklimt John Knox de preekstoel. Dan dondert hij de wraak des Hemels tegen de wrede moordenaar, de valse verrader, de Franse koning. Daarna gebiedt hij de Ambassadeur, zijn meester aan te zeggen, dat het vonnis over hem uitgesproken is in Schotland en dat de Goddelijke wraak hem nimmermeer zou verlaten, noch; van zijn huis wijken, tenzij hij zich vernederen zou in berouw. Dan roept hij uit, dat de naam van deze vorst een gruwel zou blijven voor het nageslacht en dat er niemand uit zijn lendenen zou voortkomen, die zich ooit zou verheugen over het bezit van dat koninkrijk. Zo kan de Franse Ambassadeur naar zijn land vertrekken. Zich beklagen bij de regent van Schotland baat niet.

Maar dan liefelijkheid. Als John Knox zijn predikdienst beëindigt, verkondigt hij het Woord des Heeren uit Mattheus 27, de kruisiging van de Heere Jezus. Altijd had hij met deze woorden zijn bediening willen beëindigen. En zo mag het geschieden. Zijn hart zal wel vervuld zijn geweest met uiterste blijdschap. Met een vreugde zonder smart. Zijn dienst beëindigen met de verkondiging van het dierbare lijden des Heeren.

Dan nog één ding op aarde volbrengen, de bevestiging van zijn opvolger James Lawson. In geen andere dienst heeft John Knox meer over zichzelf gezegd, meldt ons zijn levens beschrijver. En toch zegt hij eigenlijk maar één zin. Als hij die uitspreekt, betuigt hij 'in de tegenwoordigheid van Hem, voor Wie hij spoedig verwacht te zullen verschijnen, dat hij gewandeld heeft met een goede consciëntie, predikende het Evangelie van Jezus Christus in alle oprechtheid, niet trachtende mensen te behagen, noch zijn eigen genegenheden te strelen.' Zo de loop geëindigd. Het einde in zicht en geen mens behaagd, noch zichzelf gestreeld. Zijn ambt zuiver gehouden, door de verdienste van zijn Meester. 'Toen loofde hij God, dat het Hem behaagd had een leraar in zijn plaats te geven, nu hij niet langer in staat was te leren.' Dan vouwt hij de handen en smeekt eerbiedig 'of de Heere elke gave, die hij van Hem had mogen ontvangen, duizendvoudig wil vermeerderen in zijn opvolger.'

Nog één keer legt hij dan de zegen op de gemeente. Er staat: Toen legde hij de zegen op de gemeente met een 'vrolijke, maar uitgeputte stem'. Daar was geen droefenis. John Knox zal omringd zijn geweest door de goedertierenheid des Heeren. Door de Heerlijkheid des Heeren. Daar was geen schaduw bij.

Dan komt hij van de preekstoel. Zijn trouwe knecht ondersteunt hem. Zo verlaat hij zijn kerk. Leunend op het opperste van zijn staf als vroeger de profeten des Allerhoogsten. Zo door de straten van Edinburg. Die straten zijn omzoomd met toehoorders, leden van zijn gemeente. Niemand haast zich naar zijn woning. Een der groten in Israël maakt zijn laatste gang naar zijn aardse huis. Zo wil zijn gemeente hem zien gaan tot het laatst. De herder loopt voorop. Hij die gewaakt heeft over hun zielen. Dag en nacht. Zo gaat hij zijn woning binnen. Diepe rouw zal er geweest zijn in Edinburg. Een grote weeklage.

Het einde nadert. John Knox wordt ziek. Verdere afbraak van zijn aardse tabernakel. In het begin van zijn ziekte is hijzelf nog in staat het Woord des Heeren te lezen. Als naar zijn gewoonte leest hij dan enige hoofdstukken uit het Oude Testament. Daarna enige gedeelten uit het Nieuwe Testament. Dan gaat hij verder met de Psalmen van David.

Erger wordt zijn ziekte. Zijn vrouw en zijn knecht lezen hem nu voor. Steeds weer. Elke dag Johannes 17, het Hoge priesterlijk Gebed, Jesaja 53, het hoofdstuk van zijn lijdende Meester, enige hoofdstukken uit de Brief aan Efeze. Psalmen, enige preken van Calvijn over de Efezebrief. Zo worden elk uur enige hoofdstukken gelezen. En John Knox luistert. Luistert naar wat de Heere te zeggen heeft. Eerbiedig. 'De lofzang is in stilheid tot U o God, in Sion.'

Soms raakt hij een ogenblik in de war. Zoals eens op een vrijdag toen hij vroeg opstond van zijn leger, denkende dat het de dag des Heeren was. Dan zegt hij tot zijn vrouw, dat hij nu naar het Huis des Heeren moet gaan. Dat hij daar moet prediken over de Opstanding van de Heere Jezus Christus, waarover hij de hele nacht gemediteerd heeft. Een lieflijke verwarring. Het is als bij Theodorus a Brakel, die in zijn slaap met zijn Meester sprak. 'Ben ik wakker, zo ben ik nog bij U.'

Zijn ziekte verergert. Hoe dichter hij nadert, aan 't huis van Zijn Vader, hoe meer dat hij hijgt. Afscheid wil hij nemen. Eerst van zijn kerkenraad, van zijn ambtsbroeders. Ze komen binnen. Hij juicht hen toe: 'Nu nadert de dag, naar dewelke ik zo vaak en zo hevig verlangd heb. De dag waarop ik ontbonden zal worden van mijn vele werkzaamheden en mijn ontelbare zorgen. De dag, dat ik met Christus zal zijn.' Toen aanbad hij.

Daarna roept hij de Allerhoogste tot getuige, dat hij Hem gediend heeft in het Evangelie van Zijn Zoon. Ernstig vermaant hij zijn broeders: 'Weest getrouw over de kudde, waarover de Heere u gesteld heeft en die Hij verlost heeft door het bloed van Zijn enige geliefde Zoon.' Dan richt hij zich tot zijn opvolger James Lawson. 'En gij, mijn broeder Lawson, strijdt de goede strijd des geloofs en doe het werk des Heeren met blijdschap en onversaagd. De Heere uit de hoge zegene u en de ganse Kerk van Edinburg, tegen dewelke, zolang zij volhardt in het Woord der Waarheid dat zij van mij gehoord heeft, de poorten der hel niets zullen vermogen, maar over dewelke zij zal triomferen.'

Weer wendt hij zijn gelaat tot zijn Meester. En hij zoekt Zijn Aangezicht zonder ophouden. Steeds weer klinkt het. 'Kom, Heere Jezus, Dierbare Jezus, in Uw handen beveel ik mijnen geest. Wees genadig Heere over Uw Kerk, Die Gij verlost hebt.' 'Dierbare Jezus'. Het klinkt als een laatste woord van Samuel Rutherford. 'Immanuels land'.

Er is een Schotse schrijver, die ons meedeelt, dat steeds zachter deze woorden van de lippen kwamen van Rutherford. En zo zal het ook geweest zijn met John Knox. Zachtken, steeds zachter. Steeds weer: 'Dierbare Jezus'. Na zware strijd. Nu volgt zijn laatste Sabbath op aarde. In de middag, na enige tijd stil gelegen te hebben, roept hij plotseling uit: 'Als er iemand aanwezig is, laat hem komen en het werk des Heeren aanschouwen.' Zijn vrienden komen aan zijn ziekbed en dan roept hij uit in vervoering: 'Deze laatste twee dagen ben ik steeds verzonken geweest in meditatie over de beroerde staat van de Kerke Gods, de Bruid van Jezus Christus, veracht door de wereld, maar kostelijk in de ogen des Heeren.' Ik heb tot God voor haar geroepen en heb haar bevolen aan haar Hoofd, Jezus Christus. Ik heb gestreden tegen de geestelijke boosheden in de lucht en heb overmocht. Ik ben in de hemel geweest en ik heb gesmaakt de hemelse blijdschap en spoedig zal ik daar zijn. Hij gaat

bidden: 'Heere leer ons bidden.' Dan klinkt in de diepste eerbied het Gebed des Heeren. Het gebed van zijn Meester: 'Onze Vader, Die in de hemelen zijt.' Daarna spreekt hij de Belijdenis des Geloofs uit. Dan rust hij even. Als na de preek sommigen dit heiligdom betreden en hem vragen of hij veel lijdt, antwoordt hij dat hij bereid is zo jaren te liggen, indien het de Heere behaagt, en het Hem belieft bij de voortduur zijn ziel te beschijnen door Jezus Christus. Toen zij daarna dachten dat hij sliep, was hij verzonken in meditatie en sprak hij steeds weer met enige tussenpozen: 'Leef in Christus, leef in Christus en dan behoeft vlees niet bang te zijn voor de dood.' Daarna strekt hij zijn handen uit naar de hemel, zeggend: 'Heere, U beveel ik mijn geest en ziel en lichaam en alles. Gij kent o Heere, mijn moeite, ik murmureer niet tegen U. Zijn ziel is als een gespeend kind bij zijn moeder. Maandag 24 november, de laatste dag van zijn verblijf op aarde. Als zijn vrouw het 15e hoofdstuk van de eerste Brief aan Korinthe leest zegt hij: 'Is dat geen vertroostend hoofdstuk. Wat een zoete en weldadige vertroosting heeft de Heere mij geschonken uit dat hoofdstuk'. Dan klinkt het door het ziekenvertrek: 'En wanneer dit verderfelijke zal onverderfelijkheid aangedaan hebben en dit sterfelijke zal onsterfelijkheid aangedaan hebben, alsdan zal het woord geschieden. dat geschreven is: De dood is verslonden tot overwinning. Dood, waar is uw prikkel? Hel, waar is uw overwinning?' Een ogenblik later zegt hij, nu voor de laatste keer: 'In Uw handen, Heere, beveel ik geest en ziel en lichaam.' Dan vraagt hij zijn vrouw: 'Lees dat hoofdstuk, waar ik voor de eerste keer mijn anker wierp.' Dan weet zijn vrouw wat zij lezen moet. Johannes 17. Zacht sluimerend schijnt hij weg te reizen naar de stad die fundamenteen heeft. Maar niets is minder waar. De zwaarste strijd op aarde moet hij nog meemaken. De zwaarste verzoeking zal nu komen. Aan de rand der eeuwigheid. Zwaar kreunt de oude Schotse Hervormer van ontzetting. Tenslotte ontwaakt hij uit een diepe slaap. Omstanders vragen naar de oorzaak van zijn zware zuchten en dan, als uit een zeer duistere nacht, antwoordt hij: 'Ik heb vroeger gedurende mijn broos leven vele bestrijdingen en vele aanvallen van satan moeten verduren, maar nu heeft die briesende leeuw mij aangevallen als nooit tevoren en met al zijn kracht gepoogd mij op te slokken en een einde aan mij te maken. Vele malen tevoren heeft hij mij mijn zonden voor ogen gesteld. Vaak heeft hij getracht mij tot wanhoop te voeren, dikwijls heeft hij gepoogd mij te verstrikken door de verlokking der wereld; maar niet deze wapenen, gebroken door het zwaard des Geestes, het Woord van God, kon hij niet zegevieren. Nu heeft hij mij op 'n andere wijze aangevallen. Het sluwe serpent heeft getracht mij te overtuigen, dat ik de hemel en de eeuwige gelukzaligheid verdiend heb door de getrouwe vervulling mijner bediening. Maar gezegend zij de Heere, die mij in staat gesteld heeft hem neer te slaan en de mond te snoeren, door zulke gedeelte uit Zijn Heilig Woord voor mij levendig te maken als: 'Door de Genade Gods ben ik die ik ben' en 'wat hebt gij, dat gij niet hebt ontvangen.' Zo weerlegd zijnde, verliet hij mij. Daarom dank ik mijn God, door Jezus Christus, dat het Hem behaagd heeft, mij de overwinning te geven; en ik ben ervan overtuigd, dat de verzoeker mij niet meer zal aanvallen, en dat binnen een korte tijd, ik zonder enige grote lichamelijke pijn of benauwing des geestes, dit sterfelijke en ellendige leven zal mogen verwisselen voor een gezegende onsterfelijkheid door Jezus Christus. Dan volgt de zachte stilte. Steeds wordt gelezen het Woord des Heeren. Gebeden omringen hem. Gevraagd wordt of hij de gebeden hoort. Nog een keer antwoordt hij: 'Gave God, dat u en alle mensen ze gehoord hadden zoals ik ze gehoord heb. Ik loof God, voor dat Hemelse geluid.' Om ongeveer elf uur slaakt hij een diepe zucht en zegt: 'Nu komt het.' Zijn knecht Richard Bannatyne gaat onmiddellijk naar hem toe en verzoekt hem te rusten op die troostrijke beloften van de Zaligmaker Jezus Christus, die hij zo dikwijls verklaard heeft aan anderen. Bemerkend, dat hij niet meer in staat is te spreken, ver zoekt hij hem een teken te geven dat hij hem hoort en dat hij in vrede sterft. Dan licht John Knox zijn hand op, zucht tweemaal en blaast zonder enige strijd de laatste adem uit. John Knox eeuwig bij zijn Meester. Uitgeput, afgesloofd, maar nu rustend van zijn arbeid. Zalig zijn de doden, die in de Heere sterven. Ja zegt de Geest, want hunne werken volgen na hen. John Knox. De regent van het Schotse rijk, Morton, zei bij de begrafenis van Schotlands hervormer: 'Hier ligt iemand, die vleide noch vreesde enig vlees.' Zelf mag Knox zeggen, als hij ligt voor de poorten des doods: 'Ik weet wel, dat de trotsen en weerspannigen gelaakt hebben, en nog laken mijn grote scherpheid en gestrengheid, maar de Heere weet, dat ik in mijn hart nooit de persoon haatte, tegen wien ik Gods oordelen uitdonderde: ik haatte alleen hun zonden en trachtte naar vermogen hen voor Christus te winnen. Dat ik niemand ontzag, van wat staat hij ook was, deed ik door de vreze des Heeren, door de vreze van Hem, Die mij in de bediening gesteld heeft en Die mij tot

verantwoording zal roepen.' Ontzagelijke dienstknecht des Allerhoogsten. Begrijpelijk is het, dat de regentes van Schotland zei: 'Ik ben banger voor de gebeden van John Knox, dan voor een leger van tien duizend soldaten.' John Knox, door de genade des Heeren een man van onbuigzame moed en profetische kracht. Een directe leerling van Calvijn, wiens theocratisch besef in hem tot het uiterste was opgevoerd. Het Schotse volk moest een tweede Israël worden, de Baäldienst van de mis moest worden neergeslagen, de Izebels moesten worden weerstaan. Hij mocht in de handen des Heeren het middel zijn om de Banier des Kruises te planten in het Schotse land. Hij liet zijn volk een geloofsbelijdenis achter, naar het Woord des Heeren, geheel in de geest van Calvijn (de Confessio Scotica) en het 'Book of Discipline', waarin hij de Organisatie der kerk gaf.

2. Om de Kroonrechten van Jezus Christus

(Andrew Melville)

Nadat John Knox 'zijn wens verkregen had' geeft de Heere Schotland een nieuwe leidsman: Andrew Melville. Wonderlijk op tijd. Was John Knox bovenal een profetisch getuige van het Woord en Werk des Heeren, Andrew Melville is van het grootste belang geweest voor de organisatie der Schotse Kerk. Meer dan Knox is hij een geleerde. Zijn ideaal gaat ongetwijfeld uit naar een academische loopbaan. College geven aan studenten, die overal waar hij doceert in machtige aantallen zich onder hem scharen, is zijn lust en leven. Zijn liefde voor de wetenschap blijkt ondermeer uit de buiten gewone zorg voor zijn bibliotheek. In geleerdheid en bevattingsvermogen is hij dan ook groter dan John Knox. In belangstelling is hij hem gelijk. Een aller-merkwaardigst leven heeft Andrew Melville mogen leiden. Hij is geboren de 1e augustus van het jaar 1545. Op veertienjarige leeftijd bezoekt hij de universiteit van St. Andrews. Hij wordt een pelgrim op zoek naar waarheid. Een typische Schot, verkerend in het buitenland. Parijs wordt door hem bezocht, Poitiers, Genève en Lausanne. Van 1569 tot 1574 is hij hoogleraar te Genève. Tevens studeert hij er. Hij woont de colleges bij van Beza, de vriend en opvolger van Calvijn. Andrew Melville is een man met een snel en helder oordeel. Door Gods genade worden de woorden der Schrift vlees en bloed voor hem. Wonderlijk dat juist na John Knox deze man de Schotse Kerk mag leiden.

Twee dingen zijn er die richting aan zijn leven geven. Andrew Melville heeft zijn hele leven gestreden voor de instelling van het presbyterium. Daarnaast heeft hij ook steeds geageerd tegen het oppertoezicht van de bisschoppen en zo van Jacobus VI over de Schotse Kerk. (Onder de presbytery verstaat hij een verband van kerken op een groter terrein dan van één stad of dorp). Voor deze twee dingen heeft hij zijn leven mogen inzetten. Daarvoor is hij verbannen, gesmaad en gevangen gezet, menigmaal. Ook in het leven van Andrew Melville vinden we een geduchte tegenstander. Die tegenstander is de zoon van Mary Stuart. Het is de koning van Schotland, later tevens koning van Engeland, Jacobus VI. Het is nu niet een Calvinist tegenover een Rooms Katholiek, nu is het een Calvinist tegenover een Calvinist. Beter misschien een Presbyteriaan tegenover een Episcopaal. (Episcopus betekent bisschop. Episcopaal dus iemand, die de invoering der bisschoppen wenst.) Andrew Melville contra Jacobus VI. Jacobus VI wordt niet zo hoog aangeslagen in de geschiedenis. Een zekere geleerdheid wordt hem wel toegeschreven. Direct erbij wordt echter ook zijn buitengewone pedantheid genoemd. Zijn geleerdheid is ook van een wat vreemde soort. Misschien karakteriseert de Franse koning Hendrik IV hem wel het best, als hij zegt: 'Jacobus VI is de geleerdste gek van de Christelijke wereld.'

King Hewison in zijn schitterend werk over de Covenanters noemt Jacobus: 'gemelijk, prikkelbaar, geslepen, impulsief, maar verachtelijk.' Verder schrijft hij hem toe een 'proppeerig dik lichaam op kromme benen'. Tenslotte noemt hij een luide stem en een kwijlerige tong, die slechts al te zelden in toom werd gehouden en maar doorwauwelde'. Zijn grote geveinsdheid wordt algemeen aangenomen. De mogelijkheid bestond, dat 'een hoveling des avonds de armen van de koning om zich heen voelde en de volgende morgen die van de beul.' Deze cynische beschrijving schijnt wel op waarheid te berusten. Toch willen we er iets verschonends aan toe voegen. Hoe was de jeugd van Jacobus VI? Zijn moeder, Mary

Stuart, heeft hem nooit verzorgd. Opgevoed in een kring die hem vreemd was. Zou hij ooit liefde ervaren hebben? En dan is er nog iets, dat ik wil vermelden. Het is te vinden bij John Livingstone, de zeer Godzalige Schotse prediker. Livingstone vertelt, dat hij Robert Bruce — een niet minder Godzalig leraar — heeft horen zeggen, toen Jacobus op sterven lag: 'Ik wou, dat ik geroepen werd om slechts een uur met koning Jacobus te mogen spreken. Ik weet, dat hij een geweten heeft. Eens heb ik hem bitterlijk doen wenen in zijn eigen huis te Holyrood.' Deze Jacobus VI wordt dus de tegenstander van Andrew Melville. Hij is vorst, hij heeft de macht, vooral na 1603 als hij tevens koning van Engeland wordt. Bij Andrew Melville vinden we scherpzinnigheid. Algemeen wordt hij gehouden voor de geleerdste Schot van zijn tijd. We vinden ook moed en grootheid van karakter bij hem. Wij vinden gelukkig meer bij hem. Als we hem ons indenken, zien we hem voor ons als een man zonder eigen leven. Als iemand wiens leven Christus is. Daarnaast is er niets meer. Als een man met slechts één angst. Gebracht te worden naar een plaats, waar zijn Meester niet is. Verder zien we hem als een herder met een zeer teder hart voor de schapen zijns Meesters. Direct blijkt dit al, als hij, nog voordat Jacobus VI aan de regering komt, een gesprek heeft met de regent, die tijdelijk de regering waarneemt. Deze regent, Morton, voegt hem toe: 'Er zal nooit rust in dit land komen, alvorens een half dozijn van jullie opgehangen of uit het land verbannen zijn.' Master Andro, zoals hij steeds genoemd wordt, antwoordt dan: St, st, meneer, bedreig uw hovelingen op die manier. Het is mij hetzelfde of ik verteer in de lucht, of in de grond. De aarde is des Heeren. Ik ben bereid mijn leven te geven, waar het moet. Ik heb tien jaar even goed buiten uw land geleefd als er in. Als God maar verheerlijkt worde. Het ligt niet in uw macht, Zijn Waarheid op te hangen, of te verbannen.' Dit is eigenlijk Andrew Melville ten voeten uit. Het is moeizaam strijden met zo'n knecht des Heeren. Later met koning Jacobus VI gaat het niet anders. Eens tijdens het felst van het debat maakt master Andro, om zijn woorden kracht bij te zetten, zijn Hebreeuwse Bijbel los van zijn gordel. Hij werpt hem op tafel, uitroepend: 'Hier is mijn instructie, mijn boodschap. Zie of ik buiten mijn opdracht gegaan ben.' Als een hoveling dan tot de koning zegt: 'Majesteit, hij beledigt u', antwoordt Melville: 'Neen, mijn koning, ik beledig u niet. Maar met alle ernst, ik sta voor de zaak van Jezus Christus en Zijn Kerk.' Daarop moet hij vluchten om zijns levens wil. Vluchten naar Engeland. De Schotse Kerk is dan terneergeslagen. James Melville, een neef van de grote Andrew, geeft er bericht van in zijn dagboek. Het staat er zo schoon. Die avond zijn de leraars uit Edinburg op bezoek bij James Lawson, de opvolger van John Knox in de kerk van Edinburg. Zij 'mengden hun tranen met hun drank', lees ik dan, toen zij het hadden over het 'boven het hoofd hangend verlies van zo'n licht en zo'n leider als Andrew Melville'. Deze James Lawson was een wat zwaarmoedig man, maar om een woord van John Livingstone te gebruiken 'Hij reikte diep'. Toen, in deze gedrukte sfeer, kwam de verbannene Andrew Melville zelf binnen. De 'vrolijke soldaat van Jezus Christus'. En hij sprak met hen. Hij beurde hen op. Hij versterkte hen in de Heere, zijn God. Daarna vluchtte hij, niet vrezende de toorn des konings, als eens Mozes in Egypte. Ook Lawson en enige anderen moesten Schotland verlaten. Maar eerst gingen zij naar het kruis te Edinburg, op de markt, om hun protest te doen horen tegen het handelen van de koning. Dan wordt de geschiedenis schoon. Vooral voor James Lawson. We willen hem even vergezellen. Het is slechts voor even. Want dan luidt zijn levensverhaal als volgt: 'Enige tijd later, slechts een enkele maand, lag daar in een eenvoudige woning aan een landweg, eenzaam, maar niet alleen, James Lawson. Zijn moedige, de Heere zeer vrezende vrouw, Janet Guthrie, mocht niet bij hem zijn. Zijn vrienden waren her en der verdreven. Zijn predikdienst was hem ontnomen. Hij was uitgekreten voor een huurling en een aartsketter. Maar dan komt zijn Meester en Die neemt het voor Zijn moedeloze knecht op. En dan mag deze dienstknecht zijn zwanenzang zingen 'na al mijn reizen, waardoor ik gebroken ben'. Dan mag plaats hebben de laatste 'uitstoting' van deze pelgrim, die alleen mag zijn als eens zijn Meester. En als dan de wezenlijke aartsketter hem poogt te benauwen, dan gebeurt er een wonder, zo groot! Enige Engelsen hebben het ons verteld. Toen lag daar een man in zware koorts ijlend. En hij preekte. Preekte met een witte toga aan. Zijn laatste kleed hier op aarde. 'Nooit meer ontroerend dan op dit ogenblik', zeiden vroegere hoorders. Nooit helderder, dan toen hij zijn helderheid verloor, maar toen de dageraad glansde voor deze heraut des Kruises.

We lezen verder: 'Toen, met ingezonken ogen als het ware dringend in de hemel, met uitgeteerde handen gebarend naar de verdwijnende aarde, niet een stem schallend als een klaroen, mocht deze dienstknecht vrede hebben met de Heere en de mensen'. Dan verandert het visioen. John Lawson heft de handen op en hij zingt. Het lied van veel heiligen op reis.

Hij heft aan de honderd derde psalm: 'Loof den Heere, mijne ziel en vergeet geen van zijn weldaden'. De zwaarmoedige Lawson zingt: 'Die al uw ongerechtigheid vergeeft, die al uw krankheden geneest'. Verder zingt hij, alleen: 'Hij zal niet altoos twisten, noch eeuwiglijk den toorn behouden'. Een wonderlijke ure. 'Zo ver het oosten is van het westen, zo ver doet Hij onze overtreding van ons'. John Lawson zingt, hij zingt maar, totdat zijn stem niet langer kan dragen, de oude Franse melodie, die wegsterft in de stilte. Dan zingen zijn lippen zonder geluid, nochtans zingend in de Geest. Dan nemen zij, die naderbij gekomen zijn, de wijs over en John Lawson zingt onhoorbaar voor deze aarde. Zo zingt deze predikant uit Edinburg, de prediker van St. Giles, zich door de verdienste van zijn Meester in het Paradijs. Lodesteyn zou zeggen: 'Is dit sterven, zo sterf ik wel gemakkelijk'.

Voor Andrew is de kroon er niet zo spoedig. Hij gaat verder de weg, die hij lopen mag. Hij doortrekt het land, versterkende de broeders. Zo komt hij in Glasgow. Daar klinkt het Jacobus VI tegen, als deze zich beroemt op zijn macht: Majesteit, wij willen u altijd met de verschuldigde eerbied behandelen, in het bijzonder in het openbaar, maar wanneer wij de gelegenheid hebben om persoonlijk tot u te spreken en wij u dan niet de waarheid zouden zeggen, zouden wij onze opdracht verzaken en daarom: 'Er zijn twee koningen en twee koninkrijken in Schotland. Daar is Christus Jezus de Koning en Zijn Koninkrijk is Zijn Kerk, Wiens onderdaan Jacobus VI is en Wiens Koninkrijk geen koning noch edelman kent, maar alleen leden. En majesteit, toen u nog in de babykieren rondliep, reed de Heere Jezus Christus reeds vrijelijk door dit land, ondanks al Zijn vijanden'.

Weer enige tijd later. De synode komt bijeen. Andrew Melville mag er niet bij wezen. De koning en zijn trawanten, de bisschoppen, drijven de Kerk steeds verder in de engte. Maar dan: 'Toen verscheen de vogelvrij verklaarde patriot zonder land, in de stad. Hij bemoedigde zijn temeer geslagen vrienden. Daarna gaat Andrew Melville naar de koning. Als de grimmige koning hem dan toornig vraagt, waarom hij toch zo lastig is, legt master Andro zijn handen op zijn hoofd en zegt: 'Koning, dit is het wat u hebben wilt. U zult het hebben. Neem het, neem het, liever dan ons te beroven van de privileges van Jezus Christus en Zijn Koninkrijk.' Dan is het uit. Vier jaar lang moet Andrew Melville zuchten in de Tower. Van 1607 tot 1611. Juist in de bitterste van alle winters, de winter van 1607 en 1608. In die barre winter is hij, als ongeveer vijf en zestigjarige grijsaard, geworpen in een vochtige, donkere, vuurloze cel. Niets laat men hem er houden. Geen boek, geen pen, geen papier. Maar toen is daar een wonder gebeurd. Toen heeft daar deze lijdende dienstknecht des Heeren, omringd door de goedertierenheiden des Heeren, de wonderen van genade met het tongetje van zijn schoengesped ingekrast in de muren van zijn kerker. Nooit is zijn Meester zo dicht bij hem geweest. Nooit is Hij dichterbij Zijn Kerk, dan wanneer het kruis ondragelijk wordt. Deze gevangenis; het paleis van Christus. Deze nacht een licht. Vier jaar mag hij er wezen, dan schenkt de koning hem als een slaaf aan een Frans edelman, die hem theologie wil laten doceren aan de universiteit van Sedan. En daar in Frankrijk, daar gaat voor Andrew Melville op 77-jarige leeftijd de hemel open. Vele zijner vrienden mochten de loop eerder beëindigen dan hij. Velen heeft hij mogen vertroosten met zijn dierbare Meester. Een enkele slechts willen wij noemen. Daar was Robert Rollock, Rector van de universiteit van Edinburg, de opvolger van James Lawson. Elke morgen riep hij de studenten samen. Dan zocht hij het Aangezicht des Heeren met hen en legde hij een gedeelte der Heilige Schrift uit. Daarna vermaande hij diegenen, die te vermanen waren. Een enorme indruk heeft dit op zijn studenten gemaakt. Een hunner schrijft er een enkele regel over. 'Elke morgen handelde hij over de Gekruisigde, Die hem gewassen had van zijn zonde, door Zijn dierbaar Bloed, sprak hij over Hem, die zijn vreugde was in dood en leven'. Dat was de stof der overdenking bij Robert Rollock. Er is een kort gedicht gemaakt over hem, dienend als grafschrift. We laten het even volgen. Een merkwaardig lied. On Christ thy hart was haillie set and stayit, Of Christ thou ever thocht, thou spak and wryte, With Christ thou wissed all thy warkis arrayit, In Christ, in life and deid, was thy delyte.

Toen deze Robbert Rollock het einde van zijn pelgrimsreis mocht naderen en de doctoren enige middelen bereidden om hem nog wat voor de Kerk van Christus te bewaren, begon hij te bidden om vergeving van zijn zonden, door Jezus Christus en stamelt hij: 'Alle dingen acht ik schade en drek, om de uitnemendheid der kennis van Christus'. Dan hijgt hij: 'Tot nu toe Heere, heb ik U aanschouwd door de bril van Uw Woord; o Heere, geef, dat ik nu moge aanschouwen de eeuwige vreugde van Uw Aangezicht, waarnaar ik zozeer verlangd heb en waarnaar ik hijgt'. Dan: 'Ik loof de Heere, dat ik in het bezit ben van al mijn

vermogens, maar mijn hart is in de hemel en Heere Jezus, waarom zoudt Gij dat niet bezitten? Na enige rust ontwaakt hij wenend, uitroepend: 'Kom, Heere Jezus, maak een einde aan dit ellendig leven; haast U, Heere en vertoef niet. Kom, Heere Jezus en geef mij dat leven, tot hetwelk Gij mij verlost hebt'. Zo bidt en steunt en dankt hij zijn laatste ogenblikken door. Daarna breekt de Dag des Heeren aan. De dag waarop zo vele oude leraars hun pelgrimsreis mochten beëindigen. Dan roept de stervende Robert Rollock uit: 'Heere Jezus, vertoef niet. Ik ben zo vermoeid, beide van mijn dagen en nachten. Kom, Heere Jezus, opdat ik tot U moge komen. Ontbonden en eeuwig bij U'. Zo worden de banden los gemaakt en reist hij af van de Sabbath hier beneden naar de eeuwige Rustdag daar boven. Hij heeft de wens zijns harten verkregen. Nu is hij daar, waar geen vermoeidheid meer is en waar geen nacht meer zijn zal.

Een andere vriend, die Andrew Melville mocht voorgaan, was John Durie.

In zijn jeugd had de inquisitie hem willen inmetzelen in een muur wegens zijn ketterse gevoelens. Maar de Heere had andere dingen met hem voor. Hij maakte hem tot één Zijner dienstknechten. Een moedig, onversaagd man. Moeilijk te intimideren. Fel zich verzettend tegen elke wereldlijke inmenging in kerkelijke zaken. En daarom verbannen. Verdreven van zijn gemeente. Een wonderlijke figuur. Ontzettend arm. Schilderachtig. Vaak dwaalde hij, gestoken in een maliënkolder, met het geweer op de schouder, langs de kusten van Schotland. Dan joeg hij op wild, om in zijn onderhoud te voorzien. Uitgerust tot de krijg, met harnas in plaats van toga. Toen hij na zijn verbanning weer mocht terugkeren tot zijn gemeente, was hij ook weer in volle wapenrusting.

King Hewison, de geschiedschrijver der 'Covenanters' zegt van hem: 'Hij leek meer op een generaal, geridderd in de strijd, terugkomend van de overwinning, dan op een dienaar des Evangeliums'. En toch was het een machtige tocht. Toen hij met de hem tegemoet komende schare Edinburg binnentrok, zongen zij. Zóngen, want de Heere was aan de spits getreden. De 124 ste psalm:

Dat Israël nu zegge, blij van geest: Indien de Heer, die bij ons is geweest, Indien de Heer, die ons heeft bijgestaan, Toen 's vijands heir en aanval werd gevreesd, Niet had gered, wij waren lang vergaan.

Het galmt langs de oude eiken fronten van de oude huizen van de Highstreet in Edinburg, als een ontzaglijke strijdzang. Daar zingt de Kerk het lied van de Verlossing. Dan rekken de inwoners van Edinburg de halzen, en klinkt er een beurtzang, want zij nemen de woorden van de Psalm over, en juichen:

W' ontkwamen haast des vogelvangers net, Den lozen strik, tot ons bederf gezet; De strik brak los, en wij zijn vrij geraakt, De Heer is ons tot hulp op ons gebed; Die God, die aard' en hemel heeft gemaakt.

John Durie was een ruig leraar der Kerk, maar het zal met hem wel geweest zijn, zoals eens later John Livingstone schreef over John Scrimger: 'Hij was ruig in gewaad en soms ook in woorden, maar hij reikte diep'.

En wat was het einde liefelijk! Stilte na de strijd. Vrede. Gekomen aan het einde der baan verzoekt hij zijn ouderlingen bij hem te komen. Gekomen zijnde vermaant hij hen op aangrijpende wijze. Rond zijn bed staan ze geschaard. Zijn oudste zoon staat dicht bij hem. Hij vraagt hem welke dag der maand het is. Als hem gezegd wordt, dat het de laatste van de maand februari is, roept hij uit: 'De laatste dag van mijn jammerlijke pelgrimsreis en de morgen, de eerste van mijn rust en heerlijkheid'. Dan legt hij zijn hoofd op de borst van zijn oudste zoon en blaast hij de laatste adem uit. 'Zeer vredig', staat er bij vermeld.

Een enkel jaar voor zijn dood moet de stokoude Andrew Melville nog vernemen dat zijn geliefde neef James hem nog voorgaat. Een brief in de maand april van het jaar 1614 zal hem wel zeer geschokt hebben. Daaruit verneemt hij namelijk, dat zijn meest geliefde broeder en vriend en neef niet meer is. Wat hadden ze elkaar bijgestaan in de strijd en vertroost in God.

James Melville, een liefelijke man en toch zeer standvastig. Reeds enige tijd nam zijn gezondheid af. Het verdriet over de droeve toestand der Kerk in Schotland versnelde dit. Verbannen van zijn gemeente reist hij naar Berwick. Daar wordt hij ernstig ziek. Als zijn

vrienden hem mededelen dat hij niet lang meer te leven heeft zegt hij, dat hij volkomen verenigd is met de wil des Heeren. Dan geeft hij bevel aan zijn huis. Zeer ernstig vermaant hij zijn kinderen. Hij geeft hen zijn vaderlijke zegen. Het einde nadert. De Kerk omringt zijn sterfbed. Dan staat er zo schoon, dat hij veel was in gebed en als hij dan de Kerk van Schotland noemde, vroeg hij maar om berouw en vergiffenis, omdat ze zich zo van de Heere afgekeerd had. En steeds opnieuw.

De herinneringen komen. John Knox komt voor zijn geestesoog. Die ontzaglijke dienstknecht des Allerhoogsten. Zijn oom Andrew Melville. Verbannen. Daarna geeft hij een zeer goed getuigenis van diens onderwijs, maar meer nog van zijn moed en getrouwheid in de zaak van Christus. En weer zoekt hij het Aangezicht van de Heere en smeekt hij de Allerhoogste of Hij zijn oom nog enige tijd het leven wil laten en de gaven hem geschonken wil vermeerderen. Heviger worden de pijnen, maar ook het vertrouwen en de berusting in de wil des Heeren wordt steeds groter. Zijn grote vrede drukt hij steeds weer uit in de taal van de Heilige Schrift en steeds weer zegt hij zijn lievelingspsalmen op in de schone Hebreeuwse taal. Daar heeft hij mee geleefd. Daar mag hij mee sterven.

Als iemand hem herinnert aan de zwanenzang van de apostel Paulus, aan de woorden: 'Ik heb de goede strijd gestreden; ik heb de loop beëindigd; ik heb het geloof behouden', antwoordt die man, liefelijk in de Schriften: 'Niet een ieder is een Paulus'. Maar gaat verder: 'Toch heb ik een verlangen om ontbonden en met Christus te zijn en ben ik verzekerd, dat ik de eeuwige heerlijkheid zal binnen gaan'. Dichterbij komt dan de Jordaan des Doods. Maar daar is geen verschrikking. Lieflijk leunt hij op zijn Liefste.

Eén zijner vrienden verzoekt hem een teken te geven, als hij in vrede zal mogen heen gaan. Dan opent hij de mond, zeggend: 'Ziet, ik zie de hemelen geopend en de Zoon des mensen staande ter rechterhand Gods'. Nog fluistert hij: 'Heere Jezus, ontvang mijn geest'.

Als de verbannen Andrew Melville dit mag vernemen schrijft hij aan zijn verjaagde vriend Durie te Leiden, verbannen dienstknecht des Allerhoogsten en zoon van de oude John Durie: 'Ik vrees, dat het verdriet zijn dagen verkort heeft. Nu is hij alle twijfel en moeite te boven. Nu geniet hij de vruchten van zijn lijden hier op aarde. God vergeve de instrumenten, die hem van zijn kudde verwijderd hielden. Meer kan ik nu niet schrijven.'

Nog een enkel jaar, dan breekt het tijdstip aan, dat Andrew Melville naar zijn Meester mag. Weinig is er over bekend. Alleen dit. Waarschijnlijk in uiterste eenzaamheid is de grote leider der Schotse Kerk liefelijk in zijn Heere ontslapen. Aan zijn sterfbed heeft hoogstwaarschijnlijk geen enkele intieme vriend gestaan. Zij waren hem voorgedaan. Bovendien was hij verbannen. Nooit is zijn verbanning op geheven. Schotland heeft hem nooit teruggezien. De vorst des lands haatte hem met een volkomen haat. Zal dan toch zijn einde geweest zijn 'eenzaam en verschoven'. Of zou het zo geweest moge zijn, dat, toen Jozef zich aan zijn broeders bekend maakte er niemand bij mocht zijn? Zou de intimiteit daar te groot voor geweest zijn? Toch alleen? Nooit minder. Alleen? En de Meester is daar en Hij roept. Wie kan daar nog meer bij zijn? Wie mag daar dan nog nevens zijn? Alleen, want ge hebt toch slechts één Naam gekend tot Zaligheid. Ge hebt toch, nadat ge door zijn dierbaar Bloed verlost zijt, toch slechts één Koning gediend? Slechts één Meester geliefd. Hij toch was uw vreugde, uw kroon, uw gezang in de nacht. Uw licht in de duisternis. Wie anders dan Hij? Ieder ander was uw verschrikking, al het andere uw ontzetting. Andrew Melville, alleen? Alleen, als de dood sterft en het Leven komt, de Dag aanbreekt? Als de gevangenis geopend wordt en de Vrijheid volgt? Alleen? Als ik wakker word, zo ben ik nog bij U. Andrew Melville, nu ingaan. Ingaan in de vreugde uws Heeren. Komt gij gezegende des Heeren. Over weinig zijt gij getrouwd geweest, over veel zal Ik u zetten. Komt en verwondert u. Komt want alle dingen zijn gereed. Nu moogt ge uw kroon neerwerpen aan de voeten van het gezegende Lam. Aanbidt nu, aanbidt tot in alle eeuwigheid.

3. En zij traden met Hem in een Verbond

(Alexander Henderson)

In de Kerk van Schotland heeft de Heere zich lof toeberaid uit de mond van de zeer Godzalige John Livingstone, die op zijn sterfbed mocht zeggen: 'Het behaagde de Heere mij te nemen, toen ik nog jong was en mij aan Zijn zijde te zetten'. John Livingstone, die nooit was: 'Zonder God en Zijn Christus'. Maar ook, en niet minder heeft de Heere zich lof toeberaid uit een man, die eerst 'God niet vreesde en geen mens ontzag'. In dit hoofdstuk willen we een begin maken met het wondervolle leven van Alexander Henderson.

Anno Domine, het jaar onzes Heeren, 1612.

Enige mannen begeven zich op weg naar het mooie Romaanse bedehuis te Leuchar. Een hunner is een predikant. Hij is nog jong. Omstreeks 30 jaar. Groot van gestalte is hij niet. Donker van uiterlijk. Toch heeft deze jonge predikant reeds enige jaren filosofie gedoceerd aan de universiteit van St. Andrews. Uiterst begaafd is hij. Deze dag begint hij echter aan een nieuwe periode in zijn leven. Dit is de dag waarop hij zal worden gewijd tot predikant van de kleine gemeente te Leuchar. Op een onwettige wijze heeft hij zich ingedrongen in dit deel van de wijngaard des Heeren. Hij is een trouw volgeling der bisschoppen, die de kerk van Schotland van haar Kroon willen beroven. Henderson weet, dat zijn gemeente hem niet wenst. Daardoor zal hij zich echter niet laten weerhouden. Met enige vrienden heeft hij zich nu op weg begeven om een begin te maken met het werk van een ontrouwe dienstknecht. Even toch zal hij wel geschrokken zijn toen hij voor zijn kerk stond. Want wat hebben zijn gemeenteleden gedaan? De deur van hun bedehuis dichtgespijkerd. Maar ook hierdoor zal de kleine donkere man met het peinzende gezicht zich niet laten weerhouden. Klimmend door een raam verschaft hij zich toegang tot zijn kerk. 'Van elders inklimmend'.

Drie jaar later.

Weer begeeft Alexander Henderson zich op weg. Drie jaar heeft hij nu zijn gemeente gediend. Steeds op dezelfde wijze. Van enige verandering is geen sprake. Niemand van zijn gemeente heeft hem kunnen overtuigen. Nu gaat hij op weg naar Forgan. Een klein plaatsje grenzend aan Leuchar. Hij heeft zich vermomd, want hij gaat toch wel een wonderlijke reis maken. Alexander Henderson heeft zich nl. op weg begeven om Robert Bruce te gaan horen. Veel heeft hij over hem gehoord. Hij weet dat Robert Bruce de welsprekendste man is van zijn tijd. Daarom gaat hij. Hij wil zich verlustigen in de spreekgave van deze oude Godzalige prediker. Maar Robert Bruce is meer dan de welsprekendste man van zijn tijd. Hij is een dienstknecht des Allerhoogsten. Zonder zijn Meester beklimt hij de kansel niet. Is het niet eens gebeurd in Larbert, waar naar hij verbannen was, dat de gemeente op hem wachtte? Hij moest voorgaan in de middagdienst? De gemeente wachtte op hem. Ze wist wel, dat hij de tijd tussen de beide diensten gebruikte om met zijn God samen te zijn.

Maar de tijd verstreek en Robert Bruce kwam maar niet. Toen zond men de koster. John Livingstone vertelt het ons. Die koster kende niets van de wegen des Heeren. Wel had die koster iets te vertellen toen hij weer terug kwam. 'Ik heb aan de deur geluisterd', zei hij en daarna heb ik geklopt. Maar de dominee heeft mij niet gehoord. Ik denk dat hij bezoek had. Maar de bezoeker scheen hem maar geen antwoord te geven. Steeds maar hoorde ik dominee Bruce zeggen: Zonder U kan ik niet, zonder U durf ik ook niet, zonder U ga ik niet'. Die Ander moest met hem gaan, maar die Ander antwoordde hem met geen woord. Dat was Robert Bruce.

Maar ook die dag is hij gegaan. En niet alleen. Eigenlijk nooit alleen.

Naar deze Robert Bruce gaat Alexander Henderson. Naar Robert Bruce, die eens zei: 'Toen ik jong was, was ik ijverig in de dienst des Heeren en leefde ik door het geloof in de Zoon van God; maar nu ik oud ben en niet meer in staat Hem zo te dienen, nu daalt Hij diep tot mij af om mij te voeden met een overvloedige genade. Nooit heb ik zo'n toegang gehad tot de troon der genade als nu. Zijn Geest getuigt met mijn geest, niet slechts door een werkelijke vreugde, geestelijk en verheven, maar nu spreekt Hij met mij van aangezicht tot aangezicht, hoorbaar, des daags'. Naar deze godzalige leraar gaat Alexander Henderson, Robert Bruce houdt in de gemeente te Forgan een Avondmaalsdienst. En nooit waren die oude knechten

des Heeren ontzaglijker en heerlijker, dan wanneer zij de dood des Heeren gedachten. Henderson zette zich achter in de kerk neer onder een galerij, in het duister. Niet lang daarna klimt Robert Bruce de preekstoel op. Kalm, majestueus. Na enige pauze leest hij, zoals zijn gewoonte was, zijn tekst voor. Het eerste vers uit Johannes 10. Slechts het eerste vers leest hij. Meer niet. Als altijd. Langzaam. Met grote nadruk. 'Voorwaar, voorwaar, zeg ik ulieden: Die niet ingaat door de deur in de stal der schapen, maar van elders inklimt, die is een dief en moordenaar'. Slechts één vers. Dan kan hij wel amen zeggen. Dan is het Wonder al gebeurd. Dan is 'de beste vis voor Christus al in het net gevangen'. Eén vers is gelezen. Alexander Henderson heeft een eeuwigheid meegemaakt. Een dief, een moordenaar. Van elders ingeklommen. Hij is toch nog thuis gekomen. Hoe? Niemand die het weet. Weer heeft hij gewerkt in Leuchar. Hij, de dief, de moordenaar. Maar die dag noemt hij later de dag van zijn bekering. En Robert Bruce noemt hij zijn vader in Christus.

We lopen even op zijn leven vooruit.

Eens kwam er een man naar Alexander Henderson, een eenvoudig man. Hij hield zijn leraar tegen en zei tegen hem: 'Dominee, ik houd van u, omdat ik in u veel zie van de beeltenis van de Heere Jezus'. Wat zal Alexander Henderson toen diep gebogen hebben. Ten diepste verootmoedigd. Hij, de dief, de moordenaar, veel van de beeltenis van de Heere Jezus. Deze Alexander Henderson wil de Heere de leider maken van zijn kerk in de zeer moeilijke periode, die voor die Kerk zal komen. Leider van de Schotse Kerk in die tijd. Dat is niet gering te achten. Nooit heeft de Schotse Kerk meer en groter Godgeleerden gehad, dan juist toen. We willen er slechts een enkele noemen. David Dickson, Robert Blair, Samuel Rutherford, James Guthrie, John Livingstone. Nog meer zijn er te noemen en niet minder heerlijk in het Koninkrijk der Hemelen.

En toch unaniem kiezen ze Alexander Henderson als hun leider. Waarom? Niet alleen om zijn grote geleerdheid en moed, maar ook om zijn wandelen met God. Schoon is het te lezen in de brieven van Rutherford. In zijn 16e brief zegt Rutherford: 'Van u spreekt het noorden en het zuiden, mijn waarde en zeer lieve broeder' En gaat hij verder: 'Ik weet, dat gij uw hulp verwacht van Eén die machtig is'. En dan drukt Samuel Rutherford uit hoe het volk Henderson ziet: 'Als geheel van kristallijn'. (All crystall glass). 'Klaar als kristal'. Zo kende het Schotse volk hem. En een leider is wel zeer nodig, want wat was er gebeurd? Karel 1, hoewel minder kinderachtig dan zijn vader, Jacobus 6 en zeker minder schunnig dan zijn zoon, die hem zal opvolgen, de latere Karel 2, verstond de kunst van regeren minder dan die beide. Heersend als een despoot wenst hij Schotland een nieuw dienstboek te geven. Samen met de leider der Engelse kerk, aartsbisschop Laud, heeft hij het ontworpen. 23 juli 1637 zal het ingevoerd worden in Schotland.

Veel dingen staan er in die de Schotten niet zullen kunnen verdragen. Zo wordt, om een voorbeeld te noemen, hun geliefd woord Sabbath, vervangen door Zondag, wordt over de dopelingen het kruisteken gemaakt en worden heiligendagen gevierd, van heiligen 'zo dood als Farao en sommigen zo nevelig als Orion'. Zo waren er, behalve de geest die het geheel ademde, veel dingen, die voor de Kerk onverdraaglijk waren.

Rutherford noemt het dienstboek een 'tandeloos, geesteloos gepraat'. John Row, een van zijn ambtsbroeders, zegt ervan: 'Iedere jongen van acht jaar, die Engels kan lezen, is nu goed genoeg voor predikant, want hij kan een gebed lezen, een hoofdstuk uit het dienstboek voordragen en een gedrukte preek het volk doen horen'.

Montrose, toch lang niet altijd een vriend der Schotten, zegt: 'Het is een dood dienstboek, het resultaat van het broeden van de hoer van Babel'.

Alexander Henderson doet het anders. Hij heeft het bestudeerd. En dan lezen we: 'Toen heeft hij het regel voor regel neergelegd voor de Troon der Genade'. Maar dan weet hij het ook. Het is onaanvaardbaar voor de Kerk van Schotland. 23 juli 1637 zal het worden ingevoerd. Natuurlijk eerst in de kerk van St. Giles. Precies de kerk waar John Knox zijn ontzaglijke predicates hield. En die dag is de kerk over vol. Veel hoogwaardigheidsbekleders zijn aanwezig. Zelfs Spottiswood, primaat der Kerk en kanselier van Karel I. Maar gelukkig, er zijn toch ook nog anderen in de kerk. Daar is b.v. John Mein, ouderling. Zijn zoon zal Samuel Rutherford opvolgen te Anwoth. Verder is er zijn Godvrezende vrouw Barbara Hamilton. Deze allen zijn gezeten op vouwstoeltjes. In die tijd had de kerk nog geen houten banken. Deken Hannay beklimt de kansel. In zijn hand houdt hij de in bruin leer gebonden

folio. Een zacht gemompel vervult de kerk. Luider klinkt het. Weldra is er sprake van een 'barbaars tumult'. Vrouwen huilen, mannen schreeuwen, dienstmeisjes klappen de stoeltjes in elkaar. Dan komt bisschop Lindsay naar voren. Hij is zeer dik. In zijn episcopale opschik wil hij naar de preekstoel gaan om stilte te bewerken. Door zijn corpulentie waggelt hij naar voren. De historicus Calderwood schildert het ons voor. Dan breekt de storm los. Veel vrouwen hollen op de bisschop af. Ze krijten hem uit voor 'verrader, misleider, paap, buikgod'. Erger wordt het tumult. Wie is toch begonnen met het gooien van vouwstoeltjes? Barbara Hamilton? Jenny Geddes? Niemand die het meer weet. Maar de stoeltjes suizen door de lucht. Daartussen roept een oude vrouw: 'Wat durft ge hier de mis in mijn oren te doen klinken'. Als de magistraat niet had ingegrepen was bisschop Lindsay zelf 'het bloedig offer' geworden. Buiten wordt de wanorde nog groter. Er wordt met stenen gesmeten. Deze Sabbath gaat de geschiedenis in als de 'Stony Sabbath'. Edinburg is in rep en roer. De onrust breidt zich uit. Toen heeft men Alexander Henderson gehaald uit zijn landelijke gemeente. Hem weggehaald uit zijn 'meditatie en overpeinzingen' en hem gevoerd naar 'debatten en disputeren'. Zo heeft hij de negen jaar die hem nog zijn toegewezen, zonder enige rust, voor in de strijd moeten doorbrengen. Maar hij kwam, want de Meester was daar en Hij riep hem.

25 februari 1638. De dag des Heeren. Een der wonderlijkste dagen in de geschiedenis der Schotse kerk. Een dag apart gezet als een dag van vasten en vernedering in het ganse Schotse land. In het bijzonder in de hoofdstad Edinburg. Het wordt 'de plechtigste dag, ooit gezien in de Schotse hoofdstad.' Behalve de ongeveer 20.000 inwoners, die de stad Edinburg telt, zijn er ook nog omstreeks 60.000 vreemdelingen in haar geherbergd. Op deze wonderlijke Sabbath bezweren ernstige predikers hun gehoor vrede met God te maken en het Verbond in de komende week te gaan ondertekenen. Het Verbond, het 'Covenant' dat sterk doet denken aan het Verbond, dat het volk van Juda sloot met de Heere, tijdens de regering van de Godvruchtige koning Asa. We lezen ervan in het boek der Kronieken: 'En zij traden in een verbond, dat zij den Heere, den God hunner vaders zoeken zouden met hun ganse hart en met hun ganse ziel. En al wie den Heere, den God Israëls, niet zou zoeken, zou gedood worden, van de kleine tot de grote en van de man tot de vrouw toe. En zij zwoeren den Heere met luider stem en gejuich, desgelijks met trompetten en met bazuinen. En gans Juda was verbljd over deze eed; want zij hadden met hun ganse hart gezworen en met hun ganse wil Hem gezocht; en Hij werd van hen gevonden en de Heere gaf hun rust rondom henen.'

Drie dagen later.

Vroeg in de morgen begeven duizenden mensen zich naar 'Greyfriars Churchyard', het kerkhof rond het vroegere klooster der Franciscanen. Ze komen uit straten en stegen, uit herenhuizen en zolderkamertjes. Stedelingen en platte landers. Ze komen daar samen om te bidden en te vasten en het Covenant te ondertekenen. Een wonderlijke plaats. Greyfriars Churchyard. Dicht erbij staat de gruwelijke galg. Niet ver daar vandaan op een roodbruine rots een dreigend kasteel. Goed moet men weten wat men gaat doen. Velen zullen hierdoor hun leven eindigen aan deze galg. Anderen zullen gevangen gezet worden in dit kasteel.

Twee uur in de middag. Enige mannen begeven zich naar de kerk waar omheen het kerkhof zich uitstrekt. Naast de kleine donkere man met het peinzende uiterlijk, Alexander Henderson, gaat de eerwaarde David Dickson. Met hen gaat de rechtsgeleerde Johnston. De laatste draagt een schoon stuk perkament, ongeveer een el in het vierkant. Het moet toch een gloriedag geweest zijn voor Henderson. Later zegt hij ervan: 'Dit is de dag die de Heere gemaakt heeft'. Vervuld zal hij wel geweest zijn met een innerlijke vreugde, omdat zijn volk zo eenparig de Heere beleed. Deze Schotse predikers hebben hun land en hun volk lief gehad met een grote liefde. Voor hen bestond er slechts één land. James Renwick, een der Schotse geloofshelden, zegt: 'Als de Heere ergens gehouden kon worden, dan geloof ik dat het hier zou zijn, te midden van de moerassen en heiden van ons ruige land.' Vol is het in de kerk. Henderson opent de dienst met een ernstig en indringend gebed. Daarna leest Johnston het 'Covenant' voor. Het is een stuk met een wonderlijke inhoud. 'Het verheerlijkt de eeuwige God en Zijn allerheiligst Woord; het vraagt de getrouwe prediking van dat Woord, de juiste bediening der Sacramenten, de afschaffing van de valse godsdienst, de uitroeiing tot in de wortel van alle bijgeloof in het ganse koninkrijk, van de vijanden van de ware aanbidding des Heeren.' Tenslotte besluit het: 'En omdat wij niet kunnen verwachten een

zegen van God op onze oogmerken, zonder dat wij aan onze belijdenis en onderschrijving paren een levenswandel, zoals dat een Christen betaamt, die zijn Verbond met God vernieuwd heeft, daarom wensen wij in getrouwheid te beloven, voor ons zelf, voor onze volgelingen, voor allen, beide in het openbaar en in onze gezinnen en in onze persoonlijke wandel, goede voorbeelden te zijn voor anderen in Godsvrucht, matigheid en rechtvaardigheid en in iedere plicht, die wij aan God en mensen schuldig zijn. In dit alles roepen wij tot getuige de levende God, de Onderzoeker der harten, Die weet, dat dit onze oprechte wens en ons ongeveinsd verlangen is, zoals wij eens in de grote dag zullen antwoorden aan de Heere Jezus. Daartoe smeken wij op de meest nederige wijze de Heere, dat Hij ons moge sterken door Zijn Heilige Geest tot dit einde en Zijn dienst moge zegenen, opdat de Gerechtigheid moge bloeien in dit land, tot Zijn eer, tot de glorie des Konings en tot vrede en troost van ons allen.'

Daarna begint de ondertekening en wordt het Convenant bezworen. Schone namen staan er onder. De namen o.a. van Henderson, van Gillespie, van Dickson, van Andrew Ramsay, van Henry Rollock. Mannen van naam. Duizenden tekenden. Het gaat door in de kerk tot acht uur 's avonds. Dan gaat men naar buiten met het perkament. Ook daar wachten nog duizenden. Het is een donkere avond, laatste kwartier. De maan is nog niet op. Maar niemand gaat naar huis. Toortsen worden aangestoken; het perkament wordt gelegd op een grote platte steen en dan tekenen de mensen die de ganse dag gewacht hebben rond de kerk, en ze doen het met vreugde. Sommigen tekenen met hun bloed. Anderen zetten achter hun naam: 'Tot in den dood'. Weer anderen tekenen met een kruisje. Sommigen zetten alleen een vlek. Of men kan schrijven of niet, ondertekenen wil men. Zo gaat het verder totdat het perkament geheel vol staat met namen.

Het is begrijpelijk dat Alexander Henderson van deze dag zegt: 'Dit is de dag, die de Heere gemaakt heeft. De dag waarop Zijn volk zeer gewillig is.'

John Livingstone zegt ervan: 'Ik was aanwezig te Lanark en in verschillende andere gemeenten (hier werden afschriften ter ondertekening gelegd), toen op de Sabbath, na de middagpreek het Covenant werd neergelegd en bezworen en ik kan naar waarheid getuigen, dat in mijn hele leven — met uitzondering van een dag in de Kerk of Scotts — ik nooit zulke beweging des Geestes zag als toen. Meer dan duizend hieven gelijktijdig hun handen op, de tranen druipend van hun ogen.' Er waren vrouwen, die vanaf vrijdags in de kerk zaten om op de Sabbath het Covenant te onder tekenen. Te begrijpen valt het, dat de voornaamste der bisschoppen uitriep: 'Alles wat wij in de laatste dertig jaar hebben trachten op te bouwen, is nu in één keer terneder geworpen'.

Verder werkt de Geest.

We zien Alexander Henderson een enkele dag later. Eenstemmig is hij gekozen tot voorzitter van de Synode der Schotse kerk. Tot voorzitter van de Synode van Glasgow. Dat moet wel een synode vol ontzetting geweest zijn. En tevens een heerlijke. Want toen is er iets gebeurd, dat zijn weerga niet gehad heeft in de geschiedenis der kerk. Toen heeft in de grimmige kathedraal van Glasgow, op een ijzig koude decemberdag dominee Henderson een predikatie gehouden. Overvol was de kerk. Wonderlijke woorden waren het, waarover de voorzitter der Synode sprak. Psalm 110 was de tekst. 'De Heere heeft tot mijnen Heere gesproken: Zit aan Mijn rechterhand, totdat Ik uw vijanden gezet zal hebben tot een voetbank uwer voeten'. Een merkwaardige preek is het geweest. Een 'krachtige Evangelische predikatie', noemt een der Schotse geschiedschrijvers het. En zo moet het geweest zijn. Want juist in deze ontzaglijke preek wijst Henderson met ontzettende ernst op de bisschoppen der Schotse kerk, als op 'vrienden van de antichrist, als mannen, die leven bij de begeerte hunner ogen, bij de lust des vleses'. 'Verrotte leden zijn het, die wij deze dag zullen afsnijden'. Dan komt hij aan het slot van zijn predikatie. In zijn hand houdt hij de bewijzen van wat hij gaat zeggen. Hij noemt de primaat der kerk, Spottiswood, een Sabbathsbreker, een kroegloper, een overspeler. Een andere bisschop, 'een vervolger der schaapskooi Jezus', weer een ander een 'eerloze, een dronkaard, een kaartspeler, een danser.' Zo gaat het verder onder een verschrikkelijke stilte.

'Ik zal u voorlezen, zegt hij, iets, dat, als gij het hoort, uw hart zal doen sidderen, uw haren zal doen te berge rijzen en uw vlees zal doen krimpen. Als u zult horen, dat Christenen, mannen, die menen te behoren tot de voornaamsten en uitstekendsten der kerk en die

zichzelf herders der herders noemen, vervallen zijn tot zulke vreselijke daden als waartoe zij vervallen zijn.

Dan spreekt hij plechtig, des Heeren goedkeuring er over afsmekend, het ontzettende vonnis uit. Een vonnis, dat zijn gehoor sloeg met ontzetting. Dan klinkt het: 'Wij, het volk van God, en ik als hun mond, in den Naam van den eeuwigen God en van Zijn Zoon, de Heere Jezus Christus, sluiten genoemde personen uit van deelname aan het Sacrament, van gemeenschap met de zichtbare kerk, van de gebeden der kerk en zo lang zij doorgaan in verharding, beveel ik u, dat, zo gij geen deelgenoot wilt worden in de wraak des Heeren over hen, u te onthouden van enige gemeenschap met hen, en zo geef ik ze over in de handen des duivels, u verzekerende, in de naam van de Heere Jezus, dat, tenzij dat hun berouw klaarblijkelijk zij, de te vrezen toorn en wraak van de God des Hemels hen zal overkomen in dit leven, en na dit leven de eeuwige toorn. Daarna zegt hij dezulken over te geven aan de satan, tot verderf des vleses, opdat de geest behouden worde in de dag des Heeren Jezus'. Een wonderlijke Evangelische preek. Een ontzettende knecht des Heeren.

Daarna, des donderdags, de laatste dag der Synode, smeekt dezelfde Alexander Henderson zijn ambtsbroeders — en dat zijn dan o.a. Rutherford, James Guthrie, Wihiam Guthrie, David Dickson, Robert Blair, John Livingstone en vele anderen te komen tot 'grotere vroomheid, tot meer religieuze oefeningen, tot grotere soberheid, tot meerdere zelf kastijding, tot een zuiverder bewaren van hun witte klederen, tot een grotere zorg in het volbrengen hunner plichten'.

Dan staat David Dickson op en die spreekt op dezelfde wijze. Daarna de oude Andrew Ramsey en ook die wijst op de noodzaak daarvan.

Tenslotte bidt Alexander Henderson, en zingen ze: 'Ai ziet, hoe goed, hoe lieflijk is 't dat zonen, van 't zelfde huis als broeders samenwonen'. Dan gaan de broeders uiteen. Maar nog één keer breidt Henderson de handen uit en zegt hij: 'Nu zijn de muren van Jericho gevallen, dat hij, die ze op bouwe, drage de vloek van Hiël de Betheliet'. Wat zal de Kerk deze man liefgehad hebben om Christus wil.

Weer gaan we wat verder. Een liefelijk tafereel nu. Het is in het jaar 1641.

Koning Karel I is gevlucht uit Engeland en hij heeft zich begeven naar Schotland. Hij verblijft in zijn paleis daar, in Holyrood House. Zaterdagavond komt hij er. De volgende morgen hoort hij Alexander Henderson preken in de koninklijke kapel. Zondagmiddag speelt de koning een partij golf. Nog diezelfde avond is Alexander Henderson weer bij hem. En hij berispt de vorst over zijn schenden van de Sabbath. Dan volgt er toch wel een wonderlijke geschiedenis. Karel I onderwerpt zich. En hij onderwerpt zich de ganse tijd die hij in Schotland is, zonder te murmureren. Elke Sabbath hoort hij Henderson. En menigmaal is het geschiedt, dat deze dienstknecht des Allerhoogsten in het paleis ontboden werd. En menigmaal is het gebeurd, dat ze dan samen zijn neergeknield, de koning en het Konings kind.

Weer twee jaar later, 1643.

Het Convenant wordt uitgebreid. Ook Engeland zal het tekenen, ook Ierland. Weer is het Henderson, die het 'Plechtig Verbond' heeft opgesteld. Robert Blair, de Godzalige prediker van St. Andrews, de beroemde lijder om zijn geloof, is er bij. Hij beschrijft de ondertekening. Hij zegt ervan: 'Toen de ondertekening van enige oude leraars gevraagd werd, was hun vreugde zo groot, dat de tranen het hun onmogelijk maakten te antwoorden'. Ook toen een dag van grote vreugde. En weer houdt de toen reeds dodelijk vermoeide Henderson een toespraak. 'Had de paus van Rome er weet van, wat op deze dag in Engeland geschiedt en ware dit Verbond geschreven op de kalk tegenover hem, zoals eens bij Belsazar in zijn heiligschennende praal, dan zou zijn hart sidderen, zijn gezicht veranderd worden, zijn hoofd en mijter beven, zijn knieën tegen elkaar stoten en al zijn groten en geweldigen zouden zich verbazen'. Hij gaat verder. Het is als een stille avond na een afmattende dag. Dan zegt hij: 'Gij zult zelf gewaar worden, ofschoon ge misschien wordt aangevochten met wereldlijke zorgen en vrezen en gedachten die u bezwaren, dat, toch op andere tijden, zoals bij het zoeken naar God persoonlijk of in het openbaar, zoals 's avonds na een welbestede Sabbath, als uw gezindheid geestelijker is en u de wereld achter u hebt mogen laten en u toegang

gevonden hebt tot God, door Jezus Christus, dat de neiging van uw hart sterk zal zijn, om met dit werk door te gaan’.

Slechts een enkel jaar later. 1646, het jaar dat Alexander Henderson mag ingaan tot de Bruiloft des Lams. Wat zal hij het vaak gelezen hebben: In het huis Mijns Vaders zijn vele woningen; anderszins zou Ik het u gezegd hebben’.

Volkomen afgeleefd is hij. Doodziek. Per boot verlaat hij New Castle. Hij hunkert er naar thuis te mogen zijn. En dan de eerste augustus, komt tot hem de boodschap: ‘Ik zal u tot Mij nemen, opdat gij ook zijn moogt, waar Ik ben’. Zijn vrienden hadden het gevreesd. Ze hadden gebeden, dat het nog een weinig uitgesteld mocht worden. De kerk kon hem niet missen. Zij vreesden voor de kerk en het koninkrijk, wanneer beiden het zonder hem zouden moeten doen. Maar zijn Meester wilde niet langer meer zonder hem zijn. Het einde wordt zoet en liefelijk. John Livingstone zegt het: ‘Ik was verschillende keren bij hem aan zijn sterfbed. Hij drukte grote vrede des geestes uit. Een lieflijk sterfbed was het’. ‘Nooit heeft een schooljongen meer verlangd naar de vakantie, dan ik er naar verlangd heb om van deze wereld afscheid te mogen nemen’, stamelt hij nog. Toen mocht hij heengaan. Het was ontkoming. Haven na onstuimige golven, na de open zee. Zo ontzettend moe was deze geloofsheld de laatste jaren zijns levens, dat zijn vrienden hem moesten troosten. Maar dan mag hij rusten. De tranen van zijn ogen afgewist en eeuwige blijdschap op zijn hoofd. Nog één keer laten wij John Livingstone spreken om te vernemen hoe hij Alexander Henderson ziet. En dan klinkt het: ‘Alexander Henderson, de geleerde, wijze, ernstige man, die grote gaven vertoonde van vroomheid en bekwaamheid’.

De leider van de Schotse kerk in de derde periode. De kleine donkere man met het peinzende gezicht, mocht leren kennen en vervolgen te kennen, zonder einde. Henderson had een helper de laatste jaren zijn levens. Eigenlijk had hij er veel die zijn armen ondersteunden. Van één van hen willen we in het kort nog iets zeggen. Van zijn vriend George Gillespie. Hij was een hulp voor de oudere man. Maar sneller dan Alexander Henderson zou hij zijn loop voleinden. Vijf en dertig jaar was hij, toen zijn vrouw hem zeide: ‘De tijd uwer ontbinding is aanstaande’. En het antwoord liet niet lang op zich wachten. ‘Ik hunker naar die tijd’, zegt Gillespie dan. ‘Zalig zijn zij, die daar zijn’. Geen vreemde Heere zou hij eeuwig gaan aanbidden. Was het niet gebeurd te Westminster, toen een der voorvechters der bisschoppelijke macht, de macht des Konings in de kerk trachtte te vergroten, dat George Gillespie opstond en een rede hield. ‘In een enkele speech’, zei zijn tegenstander daarna, ‘vernielde hij het werk van tien jaar studie’. Niets bleef er over van zijn tegenstander. De vrienden van Gillespie pakten toen het papier waarop hun vriend aantekeningen gemaakt had, naar zij dachten. Slechts drie regels stonden erop. Drie keer hetzelfde: ‘Geef licht, Heere’. Drie keer. Dat was zijn voorbereiding. En hij ontving licht.

Een half jaar na de dood van Henderson is ook zijn lamp opgebrand. Op zijn sterfbed zegt hij: ‘De tijd, die ik gehad heb in de bediening van het Evangelie, was slechts een ogenblik’. ‘Ja’, zegt een vriend dan: ‘maar uw ogenblik ging te boven de grijze hoofden der anderen’. Dan komt Rutherford binnen. Hij stelt alleen een vraag. Maar wat een vraag? Die wonderlijke knechten des Heeren wisten met een enkele vraag het hart wonderlijk te verlevendigen. ‘Zou Christus geen welkome Gast voor u zijn?’ vraagt Samuel Rutherford. Hij hoeft niet te wachten op een antwoord. ‘De meest welkome Gast die ik ooit zag’, luidt het antwoord. Dan spreekt een ander. Hij roemt de getrouwheid en de zekere ruime beloning, die Gillespie tegemoet gaat. Maar voor Gillespie was de Koning altijd beter dan het Koninkrijk. En dan antwoordt hij: ‘Ik vind het al voldoende beloning, dat Hij mij ooit verlof gegeven heeft tot Zijn dienst’. Nooit vergat hij voor de gaven zijns Heeren, hoe rijk ook, zijn Meester zelf. De jaren van Alexander Henderson waren schone jaren voor de Schotse kerk.

4. De organisator der kerk

(William Carstairs)

De vierde periode in de bloeitijd der Schotse kerk is de periode onder leiding van William Carstairs. De 'Roemrijke Omwenteling' van 1688 is dan een feit. Onze stadhouder Willem 3 en zijn vrouw Mary Stuart, worden uitgeroepen tot koning en koningin van Engeland. Willem 3 volgt zijn Roomse schoonvader Jacobus 2 op. Jacobus, de vervolger der Schotten, wordt verdreven door zijn eigen dochter en schoonzoon ter wille van de handhaving van het Protestantisme in Engeland, Ierland en Schotland. William Carstairs, een vriend van Willem 3, kan zich nu bezig gaan houden met de Organisatie van de Schotse kerk in Presbyteriaanse zin. Willem 3 wordt dus de opvolger van z'n schoonvader Jacobus 2. Slechts een enkel getuigenis over hem willen we mededelen. Daar is dan in de eerste plaats het getuigenis van zijn oude leermeester, de Godvrezende dominee Trigland. Deze zegt dat hij in Willem 3 'een Goddelijke vonk' zag. Verder vertelt hij, dat hij, wanneer hij onverwacht de slaapkamer van de nog jonge Prins binnentrad, hij deze meermalen biddende op zijn knieën aantrof, de Heere smekende, of Hij hem wilde stellen tot een pilaar van de ware religie en tot een voedsterheer der Kerk.

Verder is daar een getuigenis van de Godzalige Patrick Walker, de schrijver van de 'Six Saints', die wondervolle boeken over zes Schotse geloofshelden. In deze aller-merkwaardigste boeken, zegt Patrick Walker: 'Het is bekend, dat koning Willem sympathie had voor de vervolgte kerk in Schotland, de vorst van Oranje, koning van Brittanië, de man die de Heere in Zijn soevereiniteit en genade en goedheid schonk aan deze landen en wel in het bijzonder aan Schotland, om de vloed van het pausdom, die over ons kwam, als een overloop van grote wateren, te stuiten'. Even verder: 'Ik heb dikwijls gedacht, dat onze ondankbaarheid als één der oorzaken van Gods toorn gerekend kon worden, omdat wij niet begrepen, noch zagen de werken van de hand des Heeren in het ons bevrijden, toen wij dreigden te vergaan'.

Daar is dan ten derde het getuigenis van die wondere Schotse prediker, de wel zeer Godzalige Thomas Hogg. Vier zomers voor de Omwenteling, in het felst van de vervolging, toen er geen hulp of uitkomst scheen, zond deze eenvoudige, geweldige knecht des Heeren een boodschap aan de Prins van Oranje, waarin te lezen stond: 'Hoewel de kerk van Schotland nu onder een wolk verkeert, zo zal deze toch spoedig voorbij zijn en gij (Willem van Oranje) zult het instrument zijn tot verruiming van de kerk in Schotland. Tevens zult gij koning van dit ganse rijk worden'. Tot zover Willem III.

We vinden ook nog een merkwaardige getuigenis over de vrouw van Willem, Mary Stuart. Tevens doet dit ons ook enigszins kennen, wie de nieuwe leider der kerk, William Carstairs was. Patrick Walker vertelt ons, dat de Schotse kerk de liefde had van koningin Mary 'in wie, als enige van haar familie (het huis Stuart), niet maar iets goeds, maar vele goede dingen gevonden werden en van wie het zeker is, dat zij belang had bij de redding van haar ziel, iets dat weinig gevonden wordt bij vorsten en groten des Rijks en bij het volk'.

William Carstairs overhandigde haar 'Des Christens Groot Intrest' van mr. William Guthrie. Enige tijd later informeerde hij hoe de koningin het vond. Zij antwoordde: 'Ik bewonder het en ik wens er geen afstand van te doen zo lang ik leef'.

Deze William Carstairs mag het grote werk ter hand nemen, om de kerk te modelleren naar het oude Presbyterianisme van John Knox, Andrew Melville en Alexander Henderson. Eén der eerste maatregelen, die genomen wordt, is het weer terugbrengen van de verjaagde Covenantaner predikers. Jaren hebben ze moeten zwerven van alles beroofd, zijn ze verbannen geweest. Maar nu worden ze teruggeroepen. Drie honderd waren er verjaagd. Slechts een zestigtal van hen is nog in leven. En dan komen ze. Oude mannen waren het geworden. Het leed had een stempel op hen gezet. Ze kwamen met gedachten die te diep waren voor tranen. Ze zullen gestameld hebben, de woorden uit de 126ste psalm:

'Als de Heere de gevangenen Sions wederbracht waren wij gelijk degenen, die dromen. Toen werd onze mond vervuld met lachen en onze tong met gejuich, toen zeide men onder de heidenen, de Heere heeft grote dingen aan dezen gedaan. De Heere heeft grote dingen bij ons gedaan; dies zijn wij verblijd'.

Een volgende maatregel. De derde dinsdag in oktober zal de Generale Synode bijeen komen. En toen kwamen de afgevaardigden. William Carstairs was de belangrijkste man. Hij zat er namens de koning. Maar er waren ook anderen. Daar was in de eerste plaats de voorzitter Hugh Kennedy. Een oude discipel. 'Vader Kennedy' werd hij genoemd. Zo heftig had hij zich steeds verzet tegen de invoering der Roomse gebruiken, dat hij van zijn vijanden de bijnaam gekregen had van 'Bitter Beard'. Maar voor de Kerk was hij liefelijk. Lang geleden had hij samen met James Guthrie de 'Oorzaken van Gods toorn' opgesteld. Dat beroemde boek, dat toen op koninklijk bevel moest worden verbrand. Bij degenen die den Heere vreesden was hij in hoge achting. Niemand die hem niet hogelijk achtte om 'zijn geheiligd karakter', om zijn vriendelijkheid, zijn zachtmoedigheid, zijn behulpzaamheid. Maar er waren er meer. Ze zullen met grote blijdschap elkaar begroet hebben. Daar was ook Gabriël Sempill, de kameraad van John Welsh en John Blackadder. Veldpredikers. Gedrieën hadden ze menig conventikel in de bergen geleid. Vele keren het Heilig Nachتماال des Heeren bediend in woeste plaatsen. In volle vereniging des Geestes. Dierbaar waren ze aan elkaar verbonden. Zo sterk, dat toen John Welsh, die wondere knecht des Heeren, de kleinzoon van John Welsh, die naar Frankrijk verbannen is geworden, bij Christus in het binnenste heiligdom gebracht werd, en John Blackadder daarna in het veld predikte tot zijn gemeente en hij, zoals zijn gewoonte was op een stoel klom, hij om zijn hoed een rouwlint gedaan had. Toen was het hem niet mogelijk zijn voorafsprak te houden, want het volk weende en de voorganger kon geen woorden uitbrengen door dat grote verlies, dat het volk van Schotland toen leed. Nochtans, toen het hem weer gegeven werd zijn mond te openen en hij meegedeeld had, dat God deze uitstekende dienstknecht tot Zich genomen had, zeide hij direct, dat de levende Fontein des Heils er nog was. En wonderlijk getroost leidde hij eenzaam die dienst in het woeste land. Nochtans was ook zijn droefheid zo groot, dat, toen al het volk tot hem kwam om hem te condoleren met het verlies, hij slechts een ieder de hand reikte, geen woord kunnende uiten van troost.

Maar ook deze John Blackadder had deze dag der vreugde (die van de Generale Synode) niet mogen beleven. De Heere had hem een beter lot bereid. Na jaren in de ontzettendste gevangnissen te hebben moeten doorbrengen, had de Heere hem liefelijk thuis gehaald en was hij in de grootste ontberingen zeer zachtken in zijn Meester ontslapen.

Maar Gabriël Sempill mocht er wel zijn. En ongebroken was zijn kracht, die hij in dienst stelde van zijn Meester om de kerk van Schotland te herbouwen. En zijn kracht vergezelde hem nog jaren. En de Geest des Heeren verliet hem niet, want toen enige jaren later de bekende Thomas Boston, deze, toen reeds stokoude man beluisterde, zei hij: 'Ik werd gedwongen mij te verwonderen, want zijn woorden kwamen tot mij en gingen door mij en keerden weer tot mij, zodat ik zeide in mijn hart: Gelukkig zijn zij, die uw wijsheid horen'.

Daar was ook Thomas Hogg. Hierboven hebben wij hem reeds genoemd. Thomas Hogg, die jaren gezocht had in de vreselijkste gevangenis van heel Schotland, totdat zijn krachten uitgeput waren. Doodziek. Dan vragen zijn vrienden om verbetering van zijn lot. Maar aartsbisschop Sharp, de grote vijand, heeft iets anders bedacht. Hij laat Thomas Hogg werpen in een nog vunziger hol, in een hol waar geen licht kan doordringen, koud en donker, verlaten. Want aartsbisschop Sharp wist het wel, hij kende Thomas Hogg wel. 'Thomas Hogg doet ons zittend in zijn leunstoel meer kwaad dan twintig anderen, die steeds rondtrekken al predikend'. En Sharp had gelijk.

Want Thomas Hogg was een bidder voor zijn volk. Hele nachten bracht hij door in gebed. Toen er geen weg meer was, kwam zijn Meester. De duisternis in de kerker was niet te dicht voor zijn Meester. En hoe verlaten Thomas Hogg mocht zijn daar in die ontzettende gevangenis, buiten het bereik van zijn Heere was hij toch niet. En toen alle hoop was vergaan toen was het tijd voor de Heere dat Hij Zijn werk begon. En van die dag af is Thomas Hogg beter geworden. Zijn Meester genas hem. Ook Sharp kon hem niet deren, want zijn leven was met Christus geborgen in God.

Alexander Peden heeft eens de gevangenen in die gevangenis een brief geschreven, wonderlijk schoon. Zelf had hij er jaren in gezeten. Aan het eind van zijn leven schrijft hij die Koningskinderen: 'Ik daag de wereld uit een lam te stelen uit de kudde van Christus. Het is de gewoonte om te klagen over Christus, maar ik daag u uit één kwaad woord van Hem te zeggen.' Verder sprekend over het werk van zijn Meester: 'Nooit houdt Hij op, voordat Hij is op de bodem van het hart'.

En nu op deze Generale Synode is Thomas Hogg aanwezig als een wonder des Heeren. En ook als zijn leven verder gaat verlaat zijn getrouwheid hem niet. Aan het eind van zijn pelgrimstocht beveelt hij, dat zijn graf gedolven moet worden op de drempel van zijn kerk in de Hooglanden en op de grafsteen beveelt hij deze waarschuwing te beitelen: 'Deze steen zal getuigen tegen de gemeenteleden van Kiltarn, als zij hier inbrengen een leraar, die de Heere niet vreest'.

Op deze Synode zit naast hem Henry Erskine. De vader van Ebenezer en Ralph. Boston zegt van deze Henry Erskine: 'Onder God schrijf ik aan zijn preken toe het ontwaken van het nieuwe leven in mijn ziel'. Eens stond deze Schotse Covenanter voor de rechter. De folterwerktuigen waren reeds aan zijn ledematen bevestigd. Toen beval de rechter, de 'bloedige Mackenzie', hem nooit meer te prediken op de bijeenkomsten op de velden. Maar Henry Erskine was niet te verschrikken. 'Mijnheer', antwoordde hij, 'ik heb mijn opdracht van Christus en daarom durf ik deze opdracht niet neer te leggen aan de voet van een sterfelijk man'. Erskine vreesde zijn ongeziene Meester zozeer, dat hij geen mindere vrees voelde. Hij had een kinderlijk geloof.

Eens gebeurde het in zijn nederige woning te Dryburgh, dat er geen voedsel was. 's Nachts werden de kinderen wakker, huilend van de honger. Hun vader had niets om te geven. Maar hij stelde zijn vertrouwen op de Heere van hemel en aarde. Toen troostte hij zijn vrouw met de beloften Gods. Daarna nam hij zijn luit en hij speelde voor zijn kinderen. Niet lang daarna klopte iemand op de deur. Een vreemdeling te paard. Hij liet een mand met voedsel achter en werd nors toen men hem vroeg wie hij was en vanwaar hij kwam. Onmiddellijk verdween hij weer in het duister van de nacht.

Wonderlijke mannen waren op die Synode bijeen. Ontzagwekkende wonderen waren in die vervolging te aanschouwen. En juist over dit Schotland kondigt dan de Godzalige Alexander Peden, die ruige prediker, zulke ontzettende oordelen aan. Van dit land zegt Peden, de profeet: 'Veel gezelschappen heeft de Heere gehad in u, o Schotland, maar binnenkort zal Hij een conventikel in u houden, dat Schotland zal doen beven. Zo duister zal Hij het maken, o Schotland, dat als er een arm kind, aan wie de Heere een werk begonnen is, zal zoeken naar iemand aan wie het zijn hart zal kunnen blootleggen, het niemand zal vinden, al reisde het van het oosten naar het westen'. Ontzettende dingen, juist over dit Schotland. Deze ruige prediker moet wel zeer dicht gerust hebben aan het hart van zijn Meester. Toch was de voornaamste der Schotten op de Synode William Carstairs. Hij vertegenwoordigde het Hof te Londen. Maar zijn invloed, ook in de kerk was groot. Iemand noemt hem: 'Eén der grootste kerkleiders, die er ooit geweest is'. Een ander karakteriseert hem als: 'De diplomaat in vereniging met de discipel'. 'De staatsman met de Christen'.

William Carstairs kwam uit een geslacht, waarin de Heere werd gevreesd. Zijn vader is de Godzalige prediker John Carstairs. Zwager, collega en vriend van de bekende James Durham. Een enkele regel voor we ons bezig houden met de zoon, over de vader. John Carstairs was predikant geweest te Glasgow. Daar heeft hij gestaan aan dat wonderlijke sterfbed van de heerlijke Durham. Een sterfbed, wonderlijk duister, zeldzame nacht, en wonderlijk licht. Een sterfbed, waar de Heere in Zijn eindeloze liefde, de allergrootste ontzettingen der hel over Zijn knecht laat komen. Zo groot, dat James Durham uitklaagt: 'O Heere, heeft ooit een werk gelijk dit kwalijk uitgevallen in Uw hand'. En als dan de tormenten der hel nog ontzettender worden, dan klaagt deze wonderlijk begenadigde dienstknecht: 'Heere, indien ik ooit genade gevonden heb in Uwe ogen, laat af'. Een ontzetting, die duurde van 's morgens zes uur tot 's middags laat. Maar dan komt zijn Meester. Dan valt niet meer te beschrijven, wat James Durham aanschouwt, wat hij beleeft, wat hij doorleeft. Dan spreekt hij niet meer. Dan wordt hij 'gebaad in zuiver vermaak, ingedompeld in de diepste verwondering'. Dan gaat hij heen: 'kussende de wonden van de geslachte Zaligmaker'. Daar is John Carstairs bij. Hij heeft ook de lijkrede gehouden. Jesaja 57 vers 1 is dan zijn tekst: 'De rechtvaardige komt om, en er is niemand die het ter harte neemt'. Daarin noemt hij Durham: 'Een oog voor de blinde, een voet voor de lamme, een brandend en schijnend licht'.

Dan is Schotland in rouw en wel in het bijzonder Durhams vriend dominee Veitch. Maar niet lang behoeft dominee Veitch te rouwen. Nadat James Durham 's vrijdags zijn ogen heeft gesloten, preekt dominee Veitch de Sabbath daaraan volgend voor het laatst. In de middagdienst deelt hij zijn gemeente mee, dat dit zijn laatste predicatie tot hen is. Vrijdags

daaraanvolgend gaat hij naar Zijn Meester. 's Morgens om drie uur. Inderdaad, het was juist, wat Durham zei, toen men hem vroeg, wie hij in zijn plaats wenste, nadat hij eerst dominee Veitch genoemd had, maar later enige anderen'. Mr. Veitch is te rijp voor de hemel, om nog tot enige kerk op aarde gebracht te worden, hij zal er bijna even spoedig zijn als ik'.

We vinden John Carstairs ook nog aan een ander sterfbed. Aan een ontzettend sterfbed. De afstand tussen die twee sterfbedden is groter dan de afstand tussen hemel en aarde. John Carstairs staat ook aan het sterfbed van de hertog van Rothés. Dat zal wel onverwacht geweest zijn voor hem. Rothés was nl. een der gruwelijkste vervolgers van de kerk des Heeren in Schotland. Vertegenwoordiger des Konings was hij daar. Een wonderlijke figuur. Hij was vriend geweest met de Godzalige Donald Cargill. Zijn vader diende de Heere en was een der trouwste verdedigers van het Convenant. Ook had Rothés een vrouw, die de Heere vreesde. Bovendien wist hij goed te onderscheiden wat vreze des Heeren en wat godsdienst was. Zei hij niet eens van de aartsbisschop van Glasgow: 'Hij heeft geleerdheid en spitsheid genoeg, maar hij heeft niet meer heiligheid des levens dan mijn grijze paard'.

Geestig was de hertog van Rothés ook nog wel. Eens zei hij tegen zijn vrouw, die de Schotse predikers in stilte hoorde: 'Mevrouw, ik raad u aan, uw kuikens binnen te houden, anders zal ik er enige inrekenen'. En Rothés heeft ze ingerekend en heeft ze laten martelen. En zelf bleef hij er dan vaak bij zoals o.a. bij Hugh M'Kail. En wat heeft hij er mee bereikt? Niets anders dan dat deze jonge prediker dicht mocht rusten aan het hart van zijn Verlosser. Zo zelfs, dat hij op het schavot uitriep: 'Ik ben niet meer bekommerd, om deze ladder te beklimmen en daarover geworpen te worden, dan alsof ik naar mijns vaders huis ging'.

Nee, Hugh M'Kail had een andere bekommernis. Die sprak hij uit toen zijn, den Heere zeer vrezende, vader hem in de gevangenis bezocht en tot hem zei: 'Hugh, ik heb u een goede olijfboom genoemd, met schone vruchten en nu heeft een storm de boom en de vruchten verwoest.'

Toen sprak Hugh: 'Deze te goede gedachte over mij, bekommert mij'. En als dan zijn vader tot hem zegt, dat hij ervan overtuigd is, dat God niet zijn zonde bezoekt, maar die zijner ouders, zeggend: 'Ik heb gezondigd, maar wat hebben deze schapen gedaan', antwoordt de jonge prediker — met vele zuchtingen — dat hij tekort geschoten was in het volbrengen van het vijfde gebed, waardoor zijn dagen niet verlengd waren geworden en dat Gods twist met zijn vader voortvloeide uit zijn te hoog schatten van zijn kinderen en in het bijzonder in het te hoogschatten van hem.'

Dat was wel een wonderlijk verbroken gesprek. Daar was de Heere aanwezig, daarom gedachten de zondaren hun zonden. Staande op het schavot juicht de jonge M'Kail dan uit, zich richtend tot zijn vrienden: 'Ik vaar op tot mijn Vader en uw Vader, tot mijn God en uw God, tot mijn Koning en uw Koning. O God, in Uwe handen beveel ik mijn geest, want Gij hebt mij verlost, o Heere, God der waarheid.'

Rothés heeft deze Hugh M'Kail tot elf keer toe laten martelen tot hij bezwijmde. Toen op een dag gebeurde er iets, waardoor Schotland beefde. Toen was daar een 'oude, moede, gejaagde' knecht des Heeren. Donald Cargill heette hij. Hij hield een preek in het verlaten land. Een wonderlijke tekst had hij mogen kiezen. Ezechiël 21: 26. In de Engelse tekst staat er dan: 'Alzo zegt de Heere God: Verwijder de diadeem en neem de kroon van zijn hoofd'. Toen aan het einde van die predicatie heeft deze oude man Gods o.a. de hertog van Rothés geëxcommuniceerd, uitgeworpen uit de kerk. En toen lachte Rothés.

Nu gaan we even kijken bij zijn sterfbed. Daar vinden we de machtige hertog van Rothés, de benauwer der broederen, maar nu 'steunend en brullend onder de schrik van zijn conscientie, zodat zijn bed ervan schudde'. Merkwaardig, dan staan er twee Godzalige dienstknechten des Allerhoogsten bij. John Carstairs en George Johnston. Rothés zelf heeft ze laten roepen. Twee dominees van zijn vrouw, want zijn eigen leraars waren 'goed om mee te leven, maar niet om mee te sterven'.

Toen sprak John Carstairs en hij sprak Rothés over zijn ontzettende zonden. Hij handelde volgens Patrick Walker 'zeer getrouw en vrijmoedig met hem'. Hij sprak ook over genade. Toen barstte Rothés uit: 'Wij vonden het niet erg, toen Cargill ons excommuniceerde, maar dat vonnis brandt nu op mijn ziel en het zal mij binden tot in eeuwigheid'. Toen kwam de nacht, de eindeloze duisternis over hem. Zo, in de ontzettendste verschrikking verzonk de

hertog van Rothés, in de buitenste duisternis. Eén zijner vrienden stond er bij. Hij zag die nacht. Hij zag ook die Schotse predikers, vluchtend om huns levens wil. Toen zei hij: 'Wij verbannen deze mensen van ons en als de dood komt, roepen wij ze bij ons, dat is droevig werk'.

Nadat we een ogenblik geweest zijn bij twee sterfbedden, waar John Carstairs bij tegenwoordig was, willen we ook nog even letten op het einde van deze eerwaarde prediker zelf. We laten hem zelf aan het woord. Het einde was vrede, rust, blijdschap. Tegen een ambtsbroeder zegt hij: Ik leg al mijn plichten en prestaties en wat ook terzijde. Ik werp ze in een hoek. Ik heb mijn toevlucht genomen tot de gerechtigheid van Jezus Christus en daar rust ik op en daarom zal ik binnen weinige ogenblikken er veel beter aan toe zijn, dan ooit in mijn beste zielsgesteldheden en even heilig gemaakt zijn, als God heilig is en Hem kennen, zoals ik gekend ben. Dan gaat hij verder — toen zal zijn Meester wel naar hem omgezien hebben — zeggend: 'Als het mogelijk ware, dat Christus en Zijn interest in de wereld konden schipbreuk lijden, dan zou ik toch veel liever met Hem vallen, dan staan met iets of alles in de wereld, maar daar ik verzekerd ben, dat Hij niet zal vergaan, zo vertrouw ik in den Heere, dat de Kerk van Christus zal overwinnen'. En dit gezegd hebbende ontsliep hij.

Dat was iets over John Carstairs, de vader van William. Toch is ook de zoon waard om gekend te worden. Ook hij is gevangen gezet, vervolgd, ontzettend gemarteld en verbannen. Toen heeft hij mogen leren, zijn vijanden lief te hebben. Slechts een enkel verhaal om dit te illustreren. Alexander Smellie vertelt het ons.

Onder de uitgeworpen huurlingen, uitgeworpen bij de komst van stadhouder-koning Willem III was ook Robert Calder. Hij was misschien wel de gemeenste beschuldiger der broederen. Deze huurling ontmoette eens William Carstairs. Toen zag Carstairs, dat Calders kleren tot op de draad versleten waren. Hij nam hem op van het hoofd tot de voeten. Toen vroeg hij hem over twee dagen terug te komen. Direct na het vertrek van Calder liet Carstairs zijn kleermaker komen en verzocht hem een pak te maken van zijn lengte, maar wat nauwer. Binnen twee dagen moest het gereed zijn, juist op het uur als Calder Carstairs zou bezoeken. Zo gebeurde het. Juist toen Calder binnenkwam hoorde hij dat Carstairs het oneens was met zijn kleermaker. 'Dit pak kan ik nooit dragen', hoorde hij hem zeggen. 'Het is mijn maat niet. Ik zal het weg moeten doen, tenzij het een mijner vrienden past'.

Toen kwam Calder binnen. 'Past het', zei Carstairs tot hem. 'Precies de maat, ik zal het je laten bezorgen'. Toen hij het liet brengen, stopte hij er ook nog een biljet van tien pond in. Calder kwam hem dit terug brengen. William Carstairs zei toen tot zijn vroegere vervolger: 'Nee Calder, toen je het kostuum kreeg, werd het jouw eigendom met alles wat er in was'. Kolen vuurs hopen op het hoofd van de ander. Het is waar, William Carstairs was meer diplomaat. Maar toch had koning Willem III in hem een waardig vertegenwoordiger van de Schotse kerk. Samen hebben ze gewerkt aan de organisatie dier kerk. Wel is de macht van de vorst groter geworden in kerkelijke zaken, maar toch waren de zegeningen uitgebreid en de kerk herleefde. Later zal het verval komen. Voornamelijk als na de dood van koning Willem III Schotland met Engeland verenigd wordt tot een Unie.

Dan gaat het ontzettende woord van de profeet Peden langzamerhand in vervulling, het woord dat hij spreekt tot een van zijn vrienden: 'Dan zullen er dagen komen, dat de rode met bevreemde handen der vervolgers en de zwarte handen, die bevreemd zijn met het verraad, genomen zullen worden en gelegd worden in de handen van onze leraars, en men zal niet weten wie de vervolger en wie de vervolgd geweest zal zijn. Dan zal er een partij opstaan, die zich zal tooien met de naam Presbyteriaan, maar ze zullen weinig meer hebben dan de naam. Die zullen Christus en Zijn interest in Schotland kruisigen en zullen Hem in Zijn graf leggen. Dan zullen Zijn vrienden Hem zijn doodskleren aan trekken en Hij zal begraven liggen een lange tijd. En dan zal het donker zijn in Schotland, o John, zo donker als nooit te voren'. Als zijn vriend vraagt, waar het getuigenis zal blijven, antwoordt Alexander Peden: 'John, het getuigenis zal gevonden worden bij zeer weinigen, die veracht zullen zijn bij allen en in het bijzonder bij deze leraars, die Christus kruisigden en Hem bedroeven. Maar daarna zal Hij opstaan en zullen deze leraars bij het ritselen van Zijn zweetdoeken waarin Hij gelegd is, krankzinnig worden van vrees. En John, dan zullen er dagen komen, als nooit te voren. Maar ik zal dat niet meer aanschouwen.'

Dan is de Schotse kerk van haar kroon beroofd en is haar bloeitijd voorbij.

5. Jezus Christus in leven en sterven mij ten voordeel

(Robert Bruce)

Na dit korte globale overzicht van het Calvinisme in Schotland gedurende zijn bloeitijd, willen we enkele figuren behandelen uit die tijd. Mensen, die geleefd hebben tijdens de vervolging der Schotse kerk. Voor we hier echter mee beginnen, willen we iets zeggen over de man, die het tijdperk beheerste tussen Andrew Melville en Alexander Henderson, over Robert Bruce. Zijn leven ligt tussen de jaren 1554 en 1631. Wie was Robert Bruce? Laten we het eerst John Livingstone, dat wondere licht der Schotse kerk het laten zeggen. In zijn 'Memorable Characteristics' weidt hij verscheidene regels aan deze Robert Bruce. Wat een genade voor de Kerk, dat deze Schotse prediker tijdens zijn verbanning in ons land, dit wonderbaarlijke geschrift mag samenstellen. Verwijderd van zijn vrienden, en toch nooit dichter bij hen, gedenkt hij ze. Schrijft hij over hen, met een liefde en eerbied die bij het lezen ontroert. Over Robert Bruce, die hij vele malen heeft horen prediken, merkt hij dan op: 'Niemand in zijn tijd heeft gepredikt met zo'n klaarblijkelijke kracht des Heiligen Geestes, als Robert Bruce. Niemand heeft zoveel zegelen aan zijn bediening gehecht gezien als hij. Velen van zijn hoorders dachten, dat er sinds de Apostelen, niet meer zo gesproken was, als er gesproken werd door Robert Bruce.' Dat schrijft John Livingstone over hem, en de zeer bescheiden John Livingstone kon o.a. David Dickson en Robert Blair zijn vrienden noemen. En Livingstone heeft Patrick Simpson gekend, die op zijn sterfbed mocht zeggen: 'Zoals Elia gevoed werd in de wildernis, zo ging het mij alle mijn dagen'. En toch zegt Livingstone: 'Niemand in zijn tijd heeft gepredikt met zo'n klaarblijkelijke kracht des Geestes'.

En wat zegt nu Robert Bruce zelf?

Dit. Als hij na het stil gebed de preekstoel wil beklimmen, heft hij soms het hoofd op uit de handen en dan zegt hij: 'Ik acht het een grote zaak te geloven, dat er een God is'. En diezelfde Robert Bruce mocht zeggen aan het einde zijns levens: 'Toen ik jong was, leefde ik door het geloof in de Zone Gods'. En als hij verbannen is, lezen we van hem, dat hij zich in de nacht vele malen niet weerhouden kon uit te jubelen: 'Ik ben de gelukkigste mens, die ooit werd geboren, sinds ik Hem mocht dienen'. 'Nooit ontving ik zo'n toegang tot de troon der Genade. De schatten Zijner rijkdom zijn voor mij geopend. Dan wordt het wonder onuitsprekelijk groot, en roept Robert Bruce uit: 'Hoe is het mogelijk, zo'n genadegave in zo'n schurk'. En als hij verder gaat zal hij wel gezongen hebben: 'Mijn genadige God, mijn God in Christus'.

Ouder geworden zijnde, zegt hij: 'Toen ik jong was en ijverig, leefde ik door het geloof in de Zone Gods, maar nu ik oud ben en niet meer in staat Hem zo te dienen, nu daalt Hij af, om mij te voeden met een overvloedige maaltijd.' Dat zal wel zijn het mysterie van het liefhebben tot het einde toe. En juist als men nu dit leven overziet, proeft men de tranen van de oude Kerk des Heeren. Dan denkt men aan de brief van de vriend van Bruce, John Forbes. In die brief zegt Forbes toch wel een heel merkwaardige zin, namelijk deze: 'Want daar wij in de hemel niemand hebben dan Hem, zo is er op aarde niemand met Hem'. De tranen der Kerk.

En als men dan dit hele wondere leven van Robert Bruce overziet, dit leven dat doet denken aan het leven van Henoch — Henoch wandelde met God — dan lijkt het misschien juist wonderlijk, dat juist deze Robert Bruce, de enige student in St. Andrews was, die niet zoals de andere studenten, voor de gemeente een hoofdstuk uit de Heilige Schrift uitlegde. Robert Bruce was de enige, die dit niet durfde. En nogmaals, als men dit merkwaardig Godzalige leven overziet, dan lijkt het ook weer wonderlijk, dat juist deze Robert Bruce, als predikant in Edinburg, op de kansel waar eens de ontzaglijke John Knox gestaan had, het Heilig Avondmaal des Heeren niet durfde te bedienen, dan eerst na een speciale roeping daartoe. Of zou het misschien zo kunnen zijn, dat juist omdat hij zo dicht wandelde bij zijn Meester, hij daarom zo helder de ontzaglijkheid van zijn ambt zag.

In dit verband wil ik nog een enkele regel ontleen aan John Livingstone, weer een regel over Robert Bruce.

John Livingstone vertelt dan, dat hij eens bij de oude Bruce op bezoek kwam. Toen vertelde Bruce hem een droom, die hij die nacht gedroomd had. In die droom, zo vertelde hij, liet de Heere hem zien de grote afval der Schotse kerk. De verloochening van hun Meester, door de

Schotse predikers. Toen weende Robert Bruce en smeekte hij de Heere of hij in die ure der beproeving getrouw zou mogen worden bevonden. En zo deelt ons Livingstone mee: 'En toen was het kussen van de oude man nat van de tranen'. Als men het leven van Robert Bruce een weinig bekijkt, dan treft men er steeds twee dingen aan. Twee afgronden. Enerzijds de heerlijkheid van zijn Koning en anderzijds het riool van het mensenhart.

In die twee afgronden zien we het hele leven van Robert Bruce. Laten we het eens volgen, dit leven van een vuurbrand uit het vuur gerukt. Zijn ouders waren rooms. Eén zijner broers was priester. En hij wordt uit grondeloze genade een dienstknecht des Allerhoogsten. Toen hij 17 jaar oud was kon hij geen paard bestijgen of er af stijgen zonder geteisterd te worden door de uiterste ontzetting. Zo heeft hij geleefd, tien jaar lang. En zo verschrikkelijk waren de tormenten der hel op zijn ziel, dat hij op zijn oude dag zegt, dat hij liever een halve mijl door een vuur van zwavel zou gaan, dan weer die doodstrijd in het geweten te moeten ondergaan. Zo tien jaar lang. Tien jaar heeft de Heere hem in uiterste genade in het volslagen duister willen houden, opdat hij eens zou mogen verkondigen, zou mogen loven, zijn aller-dierbaarste Heere Jezus. Geen dag tekort, want, zo gaat hij dan verder: 'Toen, op de 31ste augustus 1581, behaagde het de Heere mij innerlijk te dagvaarden, rechterlijk in mijn geweten en mij voor ogen te stellen, al mijn zonden, en wel zodanig, dat Hij geen omstandigheden weglief, maar mij deed zien, de tijd, de plaats, de personen, even levendig, als in het uur, toen ik ze bedreef. Hij liet de duivel toe mij te beschuldigen, zo hoorbaar, dat ik zijn stem hoorde, even levendig als ik ooit iets hoorde, niet slapend, maar wakker zijnde. En in zoverre de duivel de waarheid sprak, moest mijn consciëntie het met hem eens zijn en getuigde zeer helder tegen mij. Maar als hij een vals beschuldiger werd en dingen te mijnen laste legde, die ik nooit had gedaan, dan viel mijn geweten hem niet bij en getuigde niet met hem. En in die dingen, die waar waren, veroordeelde mijn consciëntie mij en deed mij gevoelen de toorn des Heeren, die mij neerdrukte als in het diepst van de hel. Ja, ik werd zo verschrikkelijk en buitengewoon getormenteerd, dat ik het er mee eens zou geweest zijn, als ik zou geworpen worden in een smeltkroes van gloeiend smeltend lood, om mijn ziel te verlichten van dit ondraaglijke gewicht. En altijd, voor zover de duivel de waarheid sprak, beled ik mijn zonde, gaf Gode de eer en smeekte om Gods Genade, door de verdienste van Christus, ja, ik deed een ernstig beroep op Zijn genade, gekocht voor mij door het bloed, de dood en het lijden van Christus'. Maar dan gaat hij verder: 'Dit Gerechtshof, gehouden over mijn ziel, wendde zich door de bodemloze genade van God in een Genadehof voor mij, want diezelfde nacht, eer de dag daagde en de zon opkwam deed Hij deze ontzettingen en dit schreeuwen van mijn, mij rechtvaardig beschuldigend, geweten, ophouden, en goot Hij balsem in de wonden en stelde Hij mij in staat op te staan.'

Oud geworden zijnde, beschrijft Bruce dit voor ons. Dan zegt hij ook wat het was, dat er gebeurde. Hij noemt het: 'The first motion that chased him to grace', de eerste beweging, die hem dreef tot genade.'

Laten we nu nog eens het wonderlijk schone boek 'Six Saints' van Patrick Walker opslaan. Patrick Walker, die gemarteld is geworden op een ontzettende wijze, die gevangen gezeten heeft in de vunzige kerkers van Schotland, de vriend van Cargill en James Renwick en van vele heiligen uit die gruwelijke tijd der vervolging. Een wonderschoon boek, aangrijpend om te lezen als hij het heeft over die 'oude' geofende, singuliere, zichzelf verfoeiende, tedere Christenen. Als Patrick Walker dan het voorwoord schrijft voor zijn boek over Alexander Peden, zegt hij: 'Ik heb vaak gedacht in mijn droeve dagen, dat, als onze eerwaarde martelaren nog eens zouden terugkeren — Bruce, Livingstone, Henderson, Peden en vele anderen, die hij bij name noemt — met de overigen der getrouwe volgers van het Lam en zou den zien en horen en zouden kunnen uitdrukken, wat zij gevoelden, dan zouden zij verwonderd en verbijsterd staan en ons niet als hun navolgers erkennen, zo ver schieten wij tekort in vroomheid en ijver en getrouwheid'. Zo mijmert hij verder over de ontzaglijke dagen, die hij mocht mee maken. Dat zegt Patrick Walker enige jaren na de vervolging. Dat dan 'ons hoofd water ware, en onze ogen een springader van tranen, om die breuk te bewenen'.

Na van alles afstand gedaan te hebben, mag Robert Bruce tenslotte theologie gaan studeren bij Andrew Melville. Het was zijn innigste begeerte, die hij dan vervuld ziet. Na beëindiging van deze studie wordt hij leraar te Edinburg.

Dan volgt er een bediening, die schier zijns gelijke niet gehad heeft. John Livingstone vertelt er van. Ook een opmerkelijk getuigenis geeft hij van het gebed van Robert Bruce. Nachten bracht hij door, aanroepende de Naam des Heeren. Uren werden doorgebracht in persoonlijk gebed. Maar kort, zeer kort was hij in gemeenschappelijk gebed. Maar zegt Livingstone: 'Dan was elke zin een schot naar de Hemel'.

Een bediening met majesteit. Eens, toen Koning Jacobus 6 onder zijn gehoor zat en zoals zijn gewoonte was, zich hardop onderhield met zijn hovelingen, vermaande Robert Bruce hem tot driemaal toe. Daar was echter geen stem noch opmerking. Dan richt Robert Bruce zich tot de koning, zeggend: 'Als de leeuw brult zwijgen alle dieren des velds. Nu verheft de Leeuw uit de stam van Juda zijn stem in de klank van het Evangelie en het past alle koningen der aarde dan te zwijgen.' En Jacobus 6 zwijgt dan.

Een wondere bediening. Eens vond John Livingstone Robert Bruce thuis, wenend. Het gelaat overstroomd door tranen. Die dag was het bericht gekomen, dat een getrouw leraar in Engeland zeer door vervolging had moeten lijden. Dan stamelt die grote Schotse leraar: 'Mijn droefheid is niet over hem, maar over mijzelf, want ware ik getrouw geweest als hij, dan hadden wij de kroon ontvangen. Nu ontving hij hem en heeft het gewonnen van ons allen.'

Ook een vreselijke bediening. Eens is het gebeurd, toen Robert Bruce het Heilig Avondmaal des Heeren bediende, dat hij aanzat met een gesloten mond. Geen woord kwam er over zijn lippen. En het volk wachtte. Maar dan verheft hij zich van zijn zetel, zeggend: 'Hier moet iemand aanzitten met een onbeweende zonde, want mijn Meester heeft mijn mond gesloten en ik kan niets uitbrengen, alvorens deze mens zich verwijderd heeft. In de naam des Heeren gelast ik diegene, die zich hieraan schuldig gemaakt heeft, zich van deze heilige tafel te verwijderen.' Dan weer zet hij zich neder en hij wacht. Wacht onder een ontzettende stilte. Een ogenblik later staat er een man op, en verwijderd zich van de tafel des Heeren. Verder kan men gaan.

Eens, toen de kanselier van het koninkrijk, John Maitland, op zijn sterfbed lag, is het geschied dat hij iemand zond om Robert Bruce. Dan in de nacht gaat hij er heen met zijn twee vrienden, Andrew Melville en James Melville. Een merkwaardige reis in het holst van de nacht. Drie kinderen des Heeren, drie dienstknechten des Allerhoogste, op weg naar de stervende kanselier.

Toen ze daar kwamen, zullen ze toch wel verkwikt zijn geworden. Daar lag de voornaamste regeerder van het koninkrijk. Vaak had hij zich laten leiden door zijn politieke opvattingen, maar toch had de Kerk nooit kunnen vergeten, dat het juist de kanselier was, die het middel had mogen zijn om de Kerk in de ruimte te voeren. En als ze hem dan daar vinden, zien ze geen kanselier, maar een man, smekend om genade. Steeds weer. Liggend in de nacht. Diep bewenend zijn zonde. Treurend ook, omdat hij John Knox, dat heldere licht der Kerk, vaak zo onheus behandeld had. Zo vinden ze hem. En ze blijven geruime tijd bij hem. En, zegt later James Melville: 'Wij verlieten hem in een zeer goede toestand wat betreft het toekomstige leven'. De nacht was voorbijgegaan. De morgenstond was aangebroken. De Meester haalde Zijn kind thuis.

Ook die andere keer, toen Robert Bruce zich haastte naar het ziekbed van zijn Godzalige vriend Patrick Simpson. Als hij daar komt, ligt de glans der eeuwige gelukzaligheid op het gelaat van die afgesloofde knecht. De strijd is dan reeds voorbij. Patrick Simpson ligt dan te luisteren, te wachten op de voetstappen van Zijn Meester. Ook zijn broeder komt hem dan bezoeken. Binnentredend, zegt hij dan slechts een enkele zin. Alleen dit woord: 'Het leven is mij Christus, het sterven is mij gewin'. En dan gebeurt het wonder, zo groot. Dan richt die stervende dienstknecht zich op, mateloos verblijd, en hij aanbidt. Toen werden de hemelen geopend. Toen zag hij Jezus met eer en heerlijkheid gekroond.

Of die gedenkwaardige dag in het jaar 1596. Andrew Melville, Robert Bruce en John Davidson begeven zich op weg naar het koninklijk paleis. Zij hebben audiëntie aangevraagd. Ze hebben een opdracht van de Synode der Schotse Kerk. Ze moeten de vorstin gaan berispen over haar goddeloze wandel. Maar toegelaten worden ze niet. De koningin danst. Als ze gelegener tijd bekomen zal hebben, moeten de leraars maar terugkomen.

Dan gebeurt er iets wonderlijks. De generale synode komt weer bijeen en er wordt een gedurig gebed opgezonden tot de Allerhoogste. Een geroep of de Heere Zijn Kerk wil helen.

Er gebeurt nog iets. De eerwaarde vaders nemen een groot stuk perkament en daar worden opgeschreven de tergende zonden van vorst en volk. Maar daar komt toch nog meer op te staan. De ontzettende zonden der leraars zelve.

Toen ze daar mee bezig waren zal de Heere gekomen zijn, want de lijst van de zonden der leraars is veel groter dan die van vorst en volk samen. Een dag van vasten en berouw wordt uitgeroepen. Vele lichten der Schotse Kerk zijn dan aanwezig. Een hunner zal voorgaan op die dag. Daar is Andrew Melville en Robert Bruce en Robert Rollock en toch, zij zullen het Woord des Heeren op die dag niet bedienen. Daartoe wordt uitgenodigd John Davidson. Een wonderlijk man. Klein van gestalte, maar geoefend in de wegen des Heeren. Begiftigd met de gave der profetie.

Eens, toen hij door zijn gemeente ging, ontmoette hij een hoveling, John Ker geheten. Deze John Ker was gekleed in een scharlaken mantel. John Davidson treedt op hem toe en zegt hem in de naam des Heeren, dat deze John Ker hem zal opvolgen in zijn gemeente Prestonpans.

En zo geschiedt het. De Sabbathdag preekt John Davidson nog in zijn eigen gemeente. De dinsdag er op volgend is hij op zijn post. Vierhonderd geoefende Christenen zijn aanwezig. Leraars der Kerk. Kinderen des Heeren. Dan beklimt John Davidson de kansel. Toen opende hij het Woord des Heeren. Zijn tekst vindt hij in de Profeet Ezechiël. Hoofdstuk drie en dertig en vier en dertig laat hij lezen.

Daar luisteren de Godzaligste leraars, die Schotland ooit gehad heeft. Als Henoch wandelden zij met de Allerhoogste. John Davidson leest zijn tekst. Des Heeren Woord. Daar staat geschreven: 'De zwakke sterkt gij niet en het kranke heelt gij niet; het gebroekene verbindt gij niet en het weggedrevene brengt gij niet weder; het verlorene zoekt gij niet'.

Dan spreekt hij over de leugenprofeten en de nietige herders. Het duurt niet lang of daar breekt een weeklage uit in Edinburg onder die oude Schotse leraars. Met recht een Bochsins ure. Het geween vervult de Kerk. Verbroken van hart, verslagen van geest. De Heere spreekt en Zijn knechten luisteren. Dan komt John Davidson van de preekstoel en hij zet zich neder tussen zijn broeders. Daar is geen vermaner meer. Daar zijn er niet meer die vermaand worden. Alle te samen buigen ze. Diep. Tot stof en as worden ze. Later gaat John Davidson weer naar de kansel en weer leest hij zijn tekst. Nu Lukas 12. Dan predikt hij over de getrouwe dienstknecht dien de Heere wakende zal vinden als Hij komt.

Drie uur duurt de dienst. Daar was geen tijd. Verenigd waren ze als nooit tevoren. En weer geschiedt er iets wonderlijks. Als tenslotte John Davidson van de kansel af komt, rijzen de broeders eenparig op en geven ze elkaar de hand. Zo sluiten ze een Verbond. Een Verbond met de Allerhoogste. Hun handen heffen ze op tot God, Die in de Hemel woont. Ze belijden hun zonden en ze treden met de Heere in een Verbond. Een heilige ure.

Zo kan men verder gaan met gebeurtenissen uit het leven van Robert Bruce. Na enige tijd wordt een der vrienden van Andrew Melville, tevens een vriend van Robert Bruce; David Black, verbannen. Verbannen van zijn gemeente. Maar eigenlijk is het een verbannen om nog dichter bij zijn Meester te mogen zijn.

En dan vinden we in die oude Schotse verhalen dat David Black, hoewel verbannen, doorgaat met prediken. Wie wil, die kome. David Black sprak de Woorden des Allerhoogsten. En de Heere zegent zijn zwakke pogingen op een ontzaglijke wijze. Een wondere intieme omgang mag de verdreven David Black genieten van zijn Meester. Tot de dag zijns doods toe. Niet lang is hij verbannen. Hij wordt ziek. Ernstig. Dan roemt hij in het Kruis van Christus en hij beveelt het zeer aan, bij allen die hem horen. Het verlangen wordt zo groot. Hij hijgt er naar, om bij zijn Meester te zijn. En dan komt zijn Meester tot hem en zegt tot hem dat de tijd zijner ontbinding nabij is.

Zaterdagavond, de voor-Sabbath. De volgende dag zal het Heilig Avondmaal des Heeren worden gehouden. Op die voor-Sabbath opent de Heere de mond van Zijn dienaar. David Black neemt afscheid van zijn gezin met een plechtig vaarwel. Een vaarwel, zoals iemand zei, gesproken vanuit de Hemel. Hij spreekt van zijn leven van moeite en zorg en dan klimt hij hoger op. Het wordt een lied, een lofzang. Hij zegt Gode lof en roemt in de onvergelykelijke heerlijkheid die boven is, waar Christus is.

De volgende dag is de Dag des Heeren. David Black gedenkt de dood van zijn Meester, Die hem zo uitnemend heeft liefgehad. 'Doe dat tot Mijne gedachtenis.' Hij nam het Brood en brak het. Zo was het lichaam van zijn dierbare Meester verbroken, voor hem. Hij vergoot de wijn. Zo het Bloed van zijn Meester voor hem. 'Ik heb u liefgehad, eeuwige Liefde, Ik heb u getrokken, goedertierenheid.' Zo beëindigt hij de dienst. Zo mag hij de loopbaan beëindigen, want als hij zich opricht van de Tafel des Heeren, wankelt hij. Enigen van zijn vrienden ijlen naar hem toe, om hem te ondersteunen. Dan, met zijn laatste krachten drukt hij zich weer op zijn knieën, en staat er: 'Toen hief hij zijn ogen op naar de Hemel, waar Christus was'.

Zo in aanbidding gaat David Black, de verbannene, naar zijn eeuwig huis.

Heere, wat maakt Gij somtijds de overtocht licht.

Twee keer wordt Robert Bruce verbannen. Twee keer naar Inverness. De koning duldt hem niet in zijn nabijheid. Daarom moet hij weg. John Welsh zegt er iets over. Dit: 'De verwijdering van zulke lichten als Bruce, die gewoon waren te schijnen in dit land, is een vreselijker teken van Gods wraak, dan de pestilentie, die twee jaar geleden ons land teisterde'. Robert Bruce gaat. Inverness, nog slechts een gehucht in die dagen. Verlaten. Een bar oord.

Na enige jaren wordt het hem toegestaan terug te keren tot zijn eigen huis, mits hij niet weer in Edinburg komt. Zo leeft hij van 1613 tot 1622 te Kinnaird. Dan sterft zijn vrouw. Zo blijft hij alleen over. Zijn knecht besteelt en bedriegt hem. Om orde op zaken te stellen moet hij voor een kort bezoek naar Edinburg. Een bezoek van slechts anderhalf uur. Maar weer is daar dan het bevel des konings en weer wordt Robert Bruce verbannen.

In een brief aan zijn vorst, smeekt hij hem of hij blijven mag te Kinnaird. Het is een aandoenlijke brief. Een brief van een oude man. Zeventig jaar is Robert Bruce dan. Sommige letters zijn uitgewist door tranen. Niets mag baten. Hij heeft te gaan. Moedeloosheid heeft Robert Bruce bevangen.

Geen uitstel zelfs is er voor hem. Jacobus 6 heeft zich geërgerd aan de boetedagen die Bruce met zijn twee vrienden Boyd en Scott doorbrengt in zijn huis. Dagen van vasten en bidden. Dagen waarin de droeve toestand van de Kerk van Schotland gebracht wordt voor de Allerhoogste. Het zullen ook ontzaglijke dagen geweest zijn. Met Boyd, van wie John Livingstone zegt, dat hij altijd beschouwde de grote toorn, onder dewelke hij lag van nature en de grote Verlossing, gekocht voor hem door zijn Meester. Met Scott, van wie Livingstone verhaalt, dat hij liggend op zijn sterfbed tot hem jubelde: 'John, ik heb de Heere gezien en Hij heeft gezegd, zet een zetel klaar voor mijn getrouwe dienstknecht Scott.'

Met deze twee mannen hield Robert Bruce dagen van gebed. Gevaarlijke dagen zullen het geweest zijn. Drie mannen zo verenigd in de Heere. Robert Bruce moet voor de tweede keer naar Inverness. Een moedeloos man. 'Maar Hij zal niet altoos twisten, noch eeuwiglijk de toorn behouden'. Robert Bruce hoeft niet alleen te gaan, want wat gebeurt er? Als die oude dienstknecht zijn voet al in de stijgbeugel heeft en als laatste zijn paard zal bestijgen, dan ineens, dan wacht hij. Naast zijn paard blijft hij een kwartier lang in verwondering staan. Uitrusten mag hij een kwartier lang. De Meester is daar. Moed mag hij scheppen. Dit keer zal hij zijn weg met grote blijdschap mogen reizen. Als hij tenslotte weg rijdt komt er een vriend tot hem, die hem vraagt, waarom hij zo lang daar stond. Dan antwoordt Robert Bruce hem: 'Ik ontving mijn opdracht van mijn Meester om naar Inverness te gaan. Hij zelf gaf ze mij, toen ik mijn voet in de stijgbeugel zette. Daarom ga ik nu zaad zaaien in Inverness, dat niet uitgeroeid zal worden. Niet in eeuwen. Zijn kracht zal vernieuwd zijn. Alles liefde zal hij gestameld hebben. Gij hebt mij uit liefde verdrukt. Eer ik verdrukt werd, dwaalde ik. Zo gaat Robert Bruce naar Inverness.

Vrucht op zijn arbeid zal hij toen verwacht hebben, maar binnen een week moet hij vluchten om zijns levens wil. Een aanslag wordt er gepleegd op zijn leven. Maar daarna komen ze. Van oost en west en noord en zuid. Over de bergen komen ze en door de dalen. Over rivieren en stromen. Sabbath aan Sabbath.

In die tijd schrijft hij een brief aan zijn vriend John Forbes. Daar juicht hij in: 'Ik ben de gelukkigste mens, die ooit geboren is, sinds ik Hem dienen mag'. Dan is zijn Geest overspoeld door een gevoel der Goddelijke Liefde. En ook later komt de oogst.

Als Jacobus 6 gestorven is mag Bruce weer terugkeren naar zijn huis. En dan mag hij oogsten. Nooit groter was de oogst. Zelden heeft iemand op zo'n hoge ouderdom zo veel zegels gehecht gezien aan de kroon van zijn Middelaar. Dan komen ze: Robert Blair, Alexander Henderson, John Livingstone. Dan geeft Livingstone zijn getuigenis: 'Nooit sprak iemand in zijn tijd met zulk een klaarblijkelijkheid en kracht des Geestes'.

Wonderlijke laatste jaren. In een brief uit die dagen lezen we: 'Het slechtste wat mijn vijanden mij konden aandoen, heeft de Heere in het beste veranderd. Nooit had ik zo'n toegang tot de troon der Genade als nu. Nooit heeft zulk vuil vlees een genadevoller en gevoeliger en krachtiger goedkeuring over de bediening ontvangen als ik. Zijn Geest getuigt met onze geest niet alleen door waarachtige geestelijke vreugde, geestelijk en verheven licht, maar tevens door een hoorbare stem in het daglicht.

Ik bewonder hoe hij zulke genadevolle woorden kan spreken tot zo'n schelm. Dan jubelt hij uit: 'Mijn genadige God, mijn God in Christus'. 'Nooit heeft iemand groter loon ontvangen'. Geen dag gaat er voorbij zonder een gevoel van Zijn vertroostende aanwezigheid. Nooit heeft iemand zo'n Meester gehad. Geen ding overkomt mij, of Hij waarschuwt mij van te voren'. Zo komt het einde zijns levens. Het is alsof de Heere hem wil leiden van heerlijkheid tot heerlijkheid.

Het einde van zijn bediening 21 juni 1630. Elders hebben we er over geschreven. Op die langste dag des jaars, dat ontzaglijk gebeuren bij de Kirk of Shotts. Robert Bruce bedient het Heilig Avondmaal des Heeren. De dankzegging wordt gehouden door een jonge leraar der Schotse Kerk, de liefelijke John Livingstone. Dan daalt een overvloedige regen des Geestes neder. De Heere leidt John Livingstone bij de hand. Hij zegt hem woord voor woord voor. John Livingstone mag een keer wezen de stem des Roependen. Die dag werden er vijfhonderd tot God bekeerd. Robert Bruce mag daar getuige van zijn. Wat zal hij zich verheugd hebben. Wat zal hij gezongen hebben: 'Nu laat Gij Heere Uw dienstknecht gaan in vrede naar Uw Woord, want mijne ogen hebben Uw Zaligheid gezien'.

Nog even moet hij dan zuchten op aarde. Nog even moet het voor hem een raadsel blijven waarom zijn Meester hem niet tot Zich neemt. Hem niet trekt uit deze woestijn en wildernis. Dienstwerk kan hij niet langer verrichten, want hij is blind en zijn kracht is vergaan. Zijn jongste dochter Martha verzorgt hem.

Dan komt het einde en het is liefelijk. Op een ochtend, als hij zijn ontbijt nuttigt, komt zijn Meester. Robert Bruce hoort Hem. Het schaap kent de stem van de Herder. Robert Bruce roept tot zijn dochter: 'Martha, de Meester is daar en Hij roept mij'. Eeuwige verwondering. 'Mijn kind, neem het Woord des Heeren'.

En zijn dochter neemt het Woord des Almachtigen. Romeinen moet ze lezen. Dat ontzaglijke Romeinen 8. Lezen in de nabijheid van de Koning van Zijn duur verworven Kerk. Lezen onder de schaduw der eeuwigheid. Ze leest en Robert Bruce stamelt de woorden na. Eén voor één. 'Want ik ben verzekerd, dat noch dood, noch leven, noch engelen, noch overheden, noch machten, noch tegenwoordige, noch toekomstige dingen, noch hoogte, noch diepte, noch enig ander schepsel, ons zal kunnen scheiden van de Liefde Gods, die daar is in Christus Jezus onze Heere'. 'Mijn kind, leg daar mijn vinger bij'.

Dan legt de dochter de vinger van die blinde dienstknecht bij de laatste woorden van het hoofdstuk: 'Niets mij zal kunnen scheiden van de Liefde Gods, die daar is in Christus Jezus, onze Heere'.

Het eeuwige Wonder. Het onbegrepen Wonder. Feest voor Robert Bruce. De dag zijner heerlijkheid.

Nog één zin stamelt hij: 'Mijn kind, wat een Wonder, met jou het ontbijt en met mijn Meester het Avondmaal'. Dan gaat hij rusten. Dan klinkt de muziek hem tegen. Dan hoort hij de stem zijns Liefsten. Dan zijn z'n omzwervingen geteld. Robert Bruce in de eeuwige heerlijkheid. Op zijn grafsteen staat het geheim zijn levens. 'Het leven is mij Christus, het sterven is mij gewin'.